

AMERIKAI BENYOMÁSOK

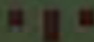
ÍRTA

KŐHEGYI LAJOS DR.

ÁRA KÉT KORONA.

SZERZŐ SAJÁTJA.

AMERIKAI BENYOMÁSOK

IRTA

DR. KŐHEGYI LAJOS

To my dear friend
Horace Fletcher
his faithfully
[illegible]

SZEGED, 1907.
SZERZŐ SAJÁTJA.

NYOMATOTT ENGEL LAJOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

I.

Amikor New Yorkba értem, az első amerikai, akivel találkoztam, azt a kérdést intézte hozzám: hogy tetszik önnek Amerika? Amikor pedig onnan hazatértem, ismerős, jóbarát azt kérdezi: mi bolondot láttál Amerikában? Az előbbi kérdésre azt válaszoltam, hogy azok az európai ember előtt teljesen ismeretlen óriási méretek olyan rettenetes sulylyal nehezednek felfogó képességemre, hogy dacára nyitott szemeimnek, még egyelőre látni sem tudok. Az utóbbi kérdésre válaszom a következő:

A new yorki kikötő bejárata előtt gigantikus méretü szobor áll, egy fenséges nőalak, feje körül a napnak sugárkévéi fonnak koszorut, magasra felemelt kezében fáklyát tart, amely éjelenként kigyulad és messzire bevilágitja a tengert. Ez a szabadságszobor, amelyet Franciaország ajándékozott Amerikának. Mikor a szélrózsa minden irányából beérkező hajókolosszusok a kikötő felé közelednek, mintha az az őrtálló asszony ott azt kiáltaná feléjök: Ez a szabadság

földje, az egyenlőség hazája! . . . Erre a gondolatomra önkénytelenül is elmosolyodtam. Hát én édes istenem, az ember kiszökik egy kicsit ebből a vén Európából, az évszázados hazugságoknak enervált, degenerált e földjéről egy uj világba, és az első lépésnél, amelyet ott tesz, belebotlik — egy hazugságba. Szabadság! Mintha erről otthon is hallottam volna beszélni. Az iskolákban a gyermekek szavalnak »a szabadságról«, parlamentben, népgyüléseken a hazafias tirádák minden skáláján dicsőitik a szabadság, egyenlőség, testvériség szent-triászát és azt hiszik, hogy mert a zsidók trombitáitól összedőltek Jericho falai, megismétlődik a csoda és ettől a szónoklástól majd megnyilik a szabadság országa. Igaz, egész Európának földjét millióknak vére áztatta, hogy kinőjjön belőle a szabadság fája, csakhogy ami helyette felfakadt, az egy torz fantom, amelyet zászlajára fest a hypokrizis és azt magasra lobogtatva, tajtékzó szájjal kiáltja szünes-szüntelen a tömegek felé: Hajrá! Talpra testvérek, veszélyben a szabadság! . . .

Egy pár napi ott tartózkodás azután megtanitott arra, hogy Amerika az ajándékba kapott symbolumot elfogadta és felállitotta — udvariasságból. Ahol nincsenek intézmények, amelyek az államok fejlődésének gátat vetnek és már csirájában fojtják meg

a polgári szabadságot, ahol halhatatlan népek sorsa nem mulandó uralkodó nemzetségekhez van hozzáláncolva, ahol a gondolkodás, életfelfogás és szokások minden vonalán a szabadság szelleme lebeg, annak a népnek az ilyen fajta külsőségekre nincs szüksége — és nem is volt soha! E fölött az uj világrész fölött, amelyen az emberek szabadságára csak az erkölcs törvénye rak békót, kezdettől fogva az ideális szabadság napja ragyog és földjét az ideális egyenlőség termékenyiti meg.

*

Azzal az erős szándékkal hagytam el a hajót, hogy semmiféle külső benyomástól nem fogom magam zavartatni és a hideg szemlélő álláspontjára helyezkedve, mint előkelő idegen fogok elsétálni New York utcáin és megtapasztalni, hogy mit tud hát a yankee. A Cunard Line hatalmas vas-pier-je előtt két amerikai ismerősöm — utitársak a Slavonián — várt reám, hogy kalauzoljanak. Gyalog indultunk el és lassan, sétálva vergődtünk keresztül a kikötő-részen, megmegállva és megcsodálva a Délről hozott gyümölcsök rengeteg tömegét, ananászt, banánát, földi epret, barackot, cseresznyét és szilvát — április 3-án. A sürgés-forgás itt nem lepett meg, van ilyen a hamburgi kikötő rakodójában is. De mikor a kilencedik

avenue-hoz értünk, egyszerre füstbe ment az eltökélt szándék és odalett a nagy bátorság. Nem számoltam az idegeimmel. Mi, akik hozzá vagyunk szokva a kisváros csendjéhez, néptelen utcáihoz, ha a kontinens valamely világvárosának közepére csöppenünk, csak lassan és nehezen tudjuk megszokni a zajt, az élénk sürgést-forgást, zajló emberáradatot. Itt szédülés fogott el. Megragadtam kisérőim karjait és egy ház falához támaszkodva, elszánt hangon kijelentettem, hogy innen egyelőre el nem mozdulok. Ebből a biztos menhelyből szemléltem jó hosszu ideig azt a kusza, összekavarodott embertömeget, amely hullámzik, mint vihartól felkorbácsolt tenger, fut, rohan, mintha vész elől menekülne, kocsik robogása, automobilok tülkölése, csengető villamos kocsik egymást kergetve meg nem szünő, végtelennek látszó sora és fejünk felett a magas vasut, amely dübörögve száguld őrületes sebességgel, mintha minden pillanat, amelyet ha elveszitene, milliókba kerülne. Time is money!

A villamos kocsi pár perc alatt beröpitett bennünket a City szivébe, a Madison squarere, amelyet az egész várost kétfelé osztó Broadway és a milliárdosok lakta ötödik avenue szel át, körülvéve a felhőkarcolók sokaságától, amelyek közül magasan emelkedik az ég felé a huszonnégy emeletes

flat iron, a vasaló ház. Keresztülmenni ezen a téren valóságos istenkisértés, az egyik fordulóját el is nevezték halálpontnak. Eddig még ott történt a legtöbb elgázolás. Csakhogy, ami baleset ott előfordul, annak az a nyugtalan vérü közönség maga az oka, mert a hatalmas termetü, elegáns rendőr, oldalán szijjon lógó rövid fütykösével, minden öt percben egy hanyag kézmozdulattal állitja meg a jármü rengeteget, amig öregek, asszonyok és gyermekek átmennek a tuloldalra.

Az első ház, a melyet megmutattak, — az emberek ott is naivak, mint minden nagy városban — az a huszonkét emeletes ház, tetején fényes nyári kerttel és pazar berendezésü vendéglővel, a melynek egyik asztala előtt lőtte agyon revolverével a milliomos Thaw csodaszépségü feleségének, Evelin Nesbithnek régi szeretőjét, White épitészt.

A ház egy tucat liftjének egyike egy pillanat alatt felszállitott a tetőre. Akár csak egy ballon captif kosarában ültem volna. Az emberek sokasága mint nyüzsgő hangyaboly ömlött a téren, a hatalmas Hudson folyó mint keskeny ezüst szalag huzódott végig a város mellett, a tuloldalon a tenger a világ két legmagasabb hidjával, a Brooklyn- és Williamsbridge, alattuk a hajók ezreivel, amelyeknek füstje mint finom fá-

tyol terjeng széjjel a vizek fölött, halvány rózsaszinre befestve a lenyugvó nap sugaraitól.

II.

A fiumei kikötőben vesztegló hajóóriás, mint valami mesebeli sárkány éhesen nyeli el egymásután a kivándorlók ezreit. Végtelen, soha meg nem szünni látszó sorban, párosával kapaszkodnak fel a meredek hajólépcsőn az emberek, magukkal cipelve egy s más holmijukat, ládákat, párnákat, bölcsőt, gyermekszéket, — asszonyok csecsemővel karjaikon, szoknyájukba kapaszkodott siró gyermekekkel, olyik szeretettel hóna alá szoritva egy kalickát, benne röpködő kanári madárral. Az emberek arcán valami komor, elkeseredett elszántság tükröződik, akárcsak egy öldöklő háboruba induló ezred katonái. A hajóhoz felvezető lépcső legfelsőbb fokán három orvos áll, két magyar és egy angol és apró pálcikával kiforditják minden ember szemhéját, nem-e viszi magával a hajóra azt a pusztitó szembetegséget, amelytől az amerikai ugy fél, mint a pestistől, — a trachomát.

Kétezer szinmagyar és hatszáz más nemzetbeli, olasz, horvát, szerb, tót, oláh, sváb gyült össze a hajó legalsó fedélzetén, a

steeragen. Az egymáshoz tartozók, az egyfalubeliek összeverődnek egy csoportba, hajótisztek futkosnak a fedélzeten és kiadják az utolsó parancsokat, felszedik a horgonyokat, megoldják a köteleket, kikapcsolják a láncokat, a hajó kürtője utolsót tülköl és lassan, lomhán indul meg a nagy jármü emberárujával. Odafenn a mólón kendő- és kalaplengetéssel bucsuznak a visszamaradottak, egy hordóhoz odatámaszkodva, szemére huzott kalap alól busan néz egy öreg ember távozó fia után, egy lánctartó kövön, arcát kezeibe temetve sir egy asszony, körülötte álló apró gyermekei gondtalanul majszolják a kezökbe nyomott narancsot, a hajókolosszus kibontakozik a kikötő szük sikátorából és gyorsabban hagyja el a partot. A kétezer magyar némán áll a fedélzeten és én csodálkozva nézem, hogy miért nem indul meg egy sem abban a pillanatban, amikor a haza földjéről talán örökre eltávozik, hiába várom, hogy annak az embertömegnek ajkán mint zugó vihar törjön elő a magyarok imádsága, a Szózat, néma csöndben bámulják az elmaradó partet és a fojtó hangtalanságot csak egy kikivánkozott klarinétos nótája töri meg, a mint busan fujja:

Fütyül a szél Kézsmárk felett,
Édes hazám, isten veled.

Este kilenc órakor megszólal a kis »bugler« trombitája, ami a kivándorlóknak azt jelenti, hogy minden ember aludni menjen, az első osztályu utasoknak pedig azt, hogy a sandwichek és a tea szervirozva vannak. Egy fél óra alatt a fedélzet kiürült és egy másik félóra mulva már mélyen alszanak az uj hazába indulók, álmodva az ismeretlen földről, egyik kenyérről, a másik milliókról. A harmadik álmában sült galambokat lát, amelyek a szájába repülnek, miközben az ágya fölött elnyuló gerendán végig futnak a patkányok és egy közülük elsiklik és az álomlátóra zuhan. A tenger sötéten és titokzatosan szegélyezi be a láthatárt, a hajócsavarok által felkavart vizben milliárdnyi szikra gyulad ki és foszforeszkáló habjai mint ezüst uszály maradnak el hajónk mögött. Az égen a hold vékony sarlója tünik fel és kisérteties zöld fénynyel tükröződik a Vénusz a tenger sima felületén.

Negyednap felbukkannak a kalabriai partok, elhagyjuk Reggiot, Scyllát és Charibdist, mint tündérálom vonul el előttünk Messina, majd a hóval boritott, füstölgő Aetna, lábánál a világ legbájosabb fészkével, Taorminával és mire beesteledik, hajónk a fényárban uszó Palermo kikötője előtt áll meg. Palermoban és Nápolyban, ahová másnapra érünk, kicserélődnek az első osztályu utasok. A Fiuméből jövők legnagyobb része itt

kiszáll, helyet cserélve az Európából hazautazó amerikaiakkal. Nápolyból Gibraltárig négy napig tart az ut. Az idő verőfényes, meleg, a legcsekélyebb szelecske sem boritja meg a sima tengert s egy s másik ember ugy találja, hogy az ut kezd kissé egyhangu lenni és nem ártana egy kicsike vihar, amely meglóbálná a hajót, — de nem nagyon. Ez a kivánság nagyon is hamar beteljesedett. Harmadnap este kis szél kerekedett. Nyugat felé a leáldozó nap sugarai biborvörösre festették az eget és minél messzebbre és mélyebbre lángolt fel a láthatár, annál hidegebbé kezdett válni a tenger kékje. Kezdetben mint ugrándozó báránykák, fehér, habzó kis hullámok kergették egymást, azután mind nagyobb és nagyobb viztömegek puposodtak fel, csucsaikon sápadt, fehér szinnel szétporladva, mint egy-egy kitörése a tenger mélyében elrejtett haragnak. Az égen széles csikokban terjedtek széjjel a felhők, a keleti oldalról szelek szárnyán, feketén közeledett az éjszaka árnyéka az izzó, nyugati égbolt felé, kergetve a felhőket akár csak egy hatalmas tüzkatlan torkába. A messze távolban, mint megriadt madár szárnyai, fehér vitorlás hajó himbálódzik a habokon és elkésett halászok menekülve sietnek haza a közelgő vihar elől. Áthatlan sötétség borult a tengerre. A szél süvitve vágtatott a vizek felett, a rohanó

hullámok zugva törtek meg a hajó oldalán, szétporlott és magasra felszökött vizök mint permetező eső hullott alá a fedélzetre.

A hajó eleinte támolyogni kezdett, mint a részeg ember és imbolyogva haladt tovább. Én a hajóhidon állottam az őrtálló tiszt bódéjában és nem tudtam megválni a rettenetesen szép látványtól. A hajó himbálása most már valóságos ugrándozásba ment át, amint a hullám felkapta hátára, felemelve a magasba a szörnyü terhet, mint pillangót a szél és ledobva a feneketlennek látszó mélységbe, mintha a sós habok közé akarná temetni örökre. A hajó minden izében recsegett és amikor egy féktelenül száguldó hullám rávetette magát, keresztül csapott a fedélzeten, mint valami ragadozó állat, meggörbült háttal, fénylő farkkal, orra bukott, mint halálra sebzett vad, magasan kiemelkedő farán akárcsak egy ördögmotola eszeveszett sebességgel forogtak a csavarok, fülsiketitő zajjal hasitva a levegőt.

Életveszedelem között, kuszva jutottam kajüttömbe. Az utasok félholtan feküdtek ágyaikon, busásan hozva meg a tenger követelte áldozatokat és szabad pillanataikban összetett kezekkel könyörögve: Miatyánk, ki vagy a menyekben! . . .

Reggelre a vihar elült és a hajó hosszu ingásokkal gyorsan haladt előre. Az egyszer felkorbácsolt tenger nehezen nyugszik

meg és egyenletes, hosszu hullámokkal, amiket az angol olyan találóan »swell«-nek — dagadás — nevez, jelzi az elmult vihart. Mikor a bugler a reggelihez elsőt trombitált, a hidon álló tiszt lesietett és megjelentette a kapitánynak, hogy látszik a »szikla«. Rövid néhány perc mulva a fedélzeten voltak az utasok, a látcsövek előkerültek és mindenki kiváncsian vizsgálgatta a sziklát, mely szédítő magasságban emelkedik ki a tengerből, megtévesztően hasonlitva egy óriások által sziklából faragott, fekvő oroszlánhoz. Egy óra mulva három üdvözlő lövés dördült el a hajón és ott állottunk a hatalmas kőcsoda előtt, amelynek lábánál lejtősen kanyarodik fel Gibraltár, bevehetetlen erődjeivel, festői szépségével és érdekesnél érdekesebb lakosságával.

III.

Andalusia legdélibb csucsán, szemben az afrikai parttal, száz méternyi tengerfenékből emelkedik ki Dschebal al Tarik, a mai Gibraltár. A fedélzeten összegyült magyarok szótlanul bámulják a sziklát és sehogysem tudják megérteni, hogy miért horgonyoz körülötte az a rengeteg, páncélba öltözött hadihajó és szentül meg van győződve arról, hogy a hajó csak azért állt

meg ezelőtt a furcsa vidék előtt, hogy a fedélzetre felkapaszkodó spanyolok nagyon olcsó pénzért adhassanak dohányt a magyarnak. Lementem közéjük, hogy kioktassam őket, ahogy azt a szicíliai partok mentén, az Aetnánál, Palermónál, Nápolynál és a Vezuvnál tettem. Nem sajnálom, mert vállalkozásom nem volt meddő, figyelmesebb és hálásabb hallgatóságot alig találhattam volna. Ugy szivták magukba minden magyarázó szavamat, mintha ebből élnének majd — odaát.

Az előtte való napi vihartól felkorbácsolt tenger teljesen elcsendesült, a felhők eloszlottak, mintha valaki óriási legyezővel szétkergette volna, gyermekes örömmel, játszi kézzel hajtva őket az ég minden sarka felé. Néhány pillanat mulva teljes pompájában, melegen ragyogott a nap és fölöttünk ismét a kék égbolt igaz és örök kupolája terült el, élesen szegélyezve a láthatárt, mint kék üvegbura zöld vizlap felett. A part felől sebesen közeledik hajónk felé egy kis motoros, alacsony árbocrudján angol zászló lobog, oldalán az ismeretes három betü: H. M. S. — His Majesty's Ship. — Odafurakodik a hajó mellé és a lebocsátott lépcsőn, hármat lépve egyszerre, felsiet a fekete kabátos, lakcipős, elegáns tiszt. A szikár, komoly arcu fiatal ember egyenesen maga elé néz és a kapitányhoz siet. Pár

perc és az iratok át vannak nézve és a tiszt már megint lent van a motoroson, mely a milyen gyors tempóban jött, ugy távozik. Egy negyed órával később mi is parton voltunk. Akinek fényképező készülék van a kezében, azt elszedik, ezzel nem bocsátanak be senkit, nehogy az erőditményekről felvételeket csinálhasson.

A négyszázötven méter magas szikla nyugati oldala lejtősen és simán, mint gletscheroldal fut le a tenger felszinével egymagasságu futóhomokra, amely keskenyre nyulva, mint fénylő, fehér hid köti össze a tengertől körülövezett sziklát a szárazfölddel. Délfelé esik a szikla legmagasabb csucsa, a Punto d'Europa. Évszázadokon keresztül csak ugy kapkodta az egymás kezéből mór, spanyol, francia, hollandi az Atlanti oceán és Középtenger közé ékelt e kaput, amig 1714-ben az angolok tették rá kezüket és azóta rajta tartják ma is, bevehetetleneknek mondott erőditményeikkel őrködve a Középtenger bejárata felett, no meg (a maguk érdekei felett is. Az óriási szikla keresztül-kasul van furva, galeriák, kazemattták, elsülyesztett és kiemelhető páncéltornyokkal, előkandikáló ágyuk megszámlálhatatlan mennyiségben, — az egész ugy néz ki, mintha mammutkorszakbeli vakondok turták volna fel belsejét. Három, összesen hétszáz méter hosszuságu, bolto-

zott galeria vezet a sziklába. Az egyiknek kerek ablakából a tengerre lehet látni, egy darab vizszelvényre, rajta sárga gőzhajóval, ami ebből a magasságból ugy néz ki, mint óriási zöld hal, sárga szemekkel, hátán házakat cipelve és embereket. Körülötte folyton zajlik, habzik a partján felcsapó hullám vize, s mintha tudná, hogy őrködik fölötte, szeretettel simogatja körül a sziklát. De a gibraltári angol is rajongva csüng a tengeren, s ha felkorbácsolja a vihar és zugása tulharsog minden hangot, mosolyogva nézi a háborgó vizeket és becézve mondja nekik: Well roared lion! Szemben a távol afrikai partok komor hegyláncai sötétlenek és oldalt mint oázis a sivatagban a kis Algeziras terül el fehér, barátságos külsejü házaival.

A sziklára felkapaszkodó városba magas falba vágott, széles kapun keresztül vezet az ut egy nagy térre, amely kaszárnyákkal van körülvéve. A kép, amely az idegen előtt itt feltárul, festői, mozgalmas és meglepő. Szokatlan alaku jármüvek, lovon, öszvéren, tevén lovagoló exotikus külsejü emberek, koromfekete arcu mórok, vörös, duzzadt ajkakkal, nagy karikáju fülbevalókkal, alacsony termetü, fürge andalusiai leányok, mandolametszésü, tüzes, nagy szemekkel, emitt méltóságteljes nyugalommal lépked egy arab, óriási turbánnal a fején, testét

vállairól leomló, meztelenül hagyott lábszáráig érő burnus födi, amelynek fehérsége csak annyiban különbözik a frissen leesett hótól, hogy kissé piszkos, — amott Tangernek és Marokkónak festői ruhába bujtatott egy-egy alakja, vörös kabátos angol katonák és valamennyi között egy fejjel kimagasodva a parafasisakos, széles vállu rendőr. A földön öreg spanyol asszonyok valami sült tésztát árulnak, egy rongyokba öltöztetett fiu kecskéket hajt a téren keresztül, a kövezeten óriási társzekerek kerekei dübörögnek, ponny-fogatok veszett csilingeléssel robognak a kapun keresztül, a kikötőben horgonyzó hajók kürtői harsogva tülkölnek és mindezeket tulbömbölik a gyakorlatozó tengerészeknek torpedókat kilövő ágyui, állandóan ébren tartva az intelmet, hogy itt az angol az ur.

A tér egyik sarkában, keskeny vasrudakkal sürün elrácsozott, ketrecformáju, nagy, kerek épület áll, a bazár. A bejárata előtt lomhán terpeszkedő, elhizott mórokat látva, azt hinné az ember, hogy az a sok Othello, akiknek Desdemonái nagyon csunyák, becsesnél-becsesebb antik árut halmoztak itt fel, hogy szaracén kardpengék, kazetták, vázák, szőnyegek, stb. garmadával hevernek itt és éhesen várnak a szenvedélyes gyüjtők aranyfontjaira és ezüst shillingjeire. Mindezek helyett csak tyukokat, zöldséget

és tojást lehet itt látni, a miket olyan komoly ábrázattal mérnek a láncon lógó mérlegen, mintha csupa aranyrud volna. Erről a térről juthatni Gibraltár főutcájába, amely girbe-gurba vonalban kapaszkodik fel a szikla oldalán. Nagyobbára földszintes és egyemeletes házak alkotják a keskeny utcát, házak, amelyek mór izlésről, hollandi vaskosságról, angol kényelemről és spanyol piszokról regélnek. A hosszu utca mindkét oldala sürün van berakva boltokkal és alig lehet megérteni, hogy ennek a kicsi lakosságu városnak mi szüksége lehet annyi üzletre. De hiszen nem is azok számára vannak azok ott berendezve, hanem annak a sok idegennek, akiket a naponként kikötőjébe befutó hajók szállitanak partra, hiszen »il faut passer par la«. Az üzletek kétharmadrésze dohánykereskedés, amelyekben nevetségesen olcsó áron kapni szivart, cigarettát, dohányt, nem esvén Gibraltár szabad kikötőjében vám alá egyéb, mint a szesz. Összesen három szálloda áll az idegenek rendelkezésére a képzelhető legmagasabbra felcsigázott árakon és a lehető legsilányabb ellátással. Természetes, hiszen nincsenek konkurrenseik és nem is lesznek soha. Egy uj ház felépitése a legnagyobb nehézségekbe ütközik és legtöbbször lehetetlenné válik. Az angol kormány nem enged meg semmiféle terjeszkedést és ha módjában állana,

legszivesebben halomra lövöldözné az egész várost, hogy helyébe erődöket épitsen. A mire nem sajnálják a pénzt, azok a parkjai. Afrikából és Spanyolországból nagy fáradsággal összehordott földdel, a sziklába vájt utakon tündérszépségü kerteket varázsoltak, exotikus fák egész erdejét, amelyben fürgén szökdösnek ágról-ágra a féltőn őrzött, apró majmok, az egyetlen szabadon élő ilyfajta állatok egész Európában.

A hármas, hosszu tülkölés és az árbocra felhuzott »kék Péter« — apró kék zászlócska, amely az indulást jelzi — arra figyelmeztettek, hogy siessünk vissza a hajóra. A fedélzeten az ujonnan érkezett utasok állottak, várva az orvosi vizsgálatot. Két spanyol fiu, az egyik tizenhat, a másik tizenkét éves, egymáshoz simulva, hátukkal a korlátnak támaszkodva ültek egy bőröndön. Az egymás kezét tartva, szomoruan nézték a sziklát, e percben bizonyára ugy érezve, hogy talán utoljára. Az idősebb teljesen egészséges volt, de az ifjabbnak sulyos, fertőző trachomája volt. Ki lett mondva az itélet, hogy az utóbbi azonnal visszamegy Gibraltárba. Összeszedték holmiját, a két testvér sirva borult egymásra, ajkaik egymásra tapadtak és kiomló könnyeik összefolytak arcukon. A hajótiszt siettette a bucsuzást és a fiu lassan indult a lépcső felé. Még egyszer visszanézett és hangos zoko-

gásba tört ki, mire az idősebb fiu hátratolta fején kalapját és felkapva bőröndjét odalépett öcscséhez, szeretettel karolta át vállait és vele együtt elhagyta a hajót. Nem tudott tőle elszakadni. Az utasok megindultan, némelyike könnyes szemekkel nézett utánuk, az utolsó szivarárus spanyol is elhagyta a fedélzetet, a lépcsőt felvonták és a hajó lassan elindult. Másnap reggel a szárazföldtől való bucsuztatóul feltünt a Szt. Vincent fok magas világitó-tornyával és azután neki az Oceánnak, tiz napra viz és ég között.

IV.

A hajón, amikor a tenger csöndes, az utasoknak a következő gondjaik vannak: evés, ivás, henyélés, pletyka és flirt. Ami az első kettőt illeti, arról a Cunard Line olyan bőven és olyan pazarul gondoskodik, hogy a legkényesebb igények is kielégitésre találnak. Már pedig a hajón sokat eszik az ember, nagyon sokat. Az abszolut tiszta, élenydus, sópárákkal telitett levegő fokozódott anyagcserére serkentik a szervezetet, az élénk, folyton jókedvü társaság, a melyben egyik biztatja a másikat az evésre, hatalmasan elősegitik az étvágyat, amelyet

a luxussal berendezett, este villamos fényárban uszó, dus ornamentikával, mindig élő virágokkal diszitett étkezőterem és a pontos, figyelmes kiszolgálás, csak növelnek. A henyélés, pletyka és flirt már a fedélzeten lesznek lebonyolitva és ha az evés a napnak egy negyedrészét veszi igénybe, az utóbbiak az egész napot foglalják le a maguk számára. Az asszonyok megszólják egymást, megkritizálják az egymás öltözékét és felolvadnak az egymáshoz való nyájaskodásban. Egész nap szomorkodnak vagy örülnek, az amerikai mindig sory vagy glad. Ha valaki azt panaszolja, hogy fáj a foga, akkor az a válasz: I'm sory — sajnálom — s ha jól aludt, a másik glad. A hajónak a széltől védett oldalán hosszu sorban ülnek vagy inkább fekszenek a nők, kinyujtott lábaik plaiddel letakarva, az elmaradhatlan utazósipkát hosszu fátyol boritja be ugy, hogy az egész fejök van vele beburkolva. Ebből az ázsiai kényelemből csak valami rendkivüli körülmény zavarhatja fel őket. Egy nagy hajó közeledése, a vizből magasra kiugráló delphinek vagy egy hirtelen jött, mindenüvé becsapkodó eső.

A pletyka és a flirt a legmagasabb tökélyre emelkedik itt. A legpontosabban tudják megmondani, hogy két egymással beszélgető ember miről tárgyalt és amire a legcsekélyebb esemény — mert itt minden

eseményszámba megy — megteszi körutját, a legbotrányosabb és legborzasztóbb valami lesz belőle. A legtöbb flirtben a kapitánynak van része, hiszen a hajón ő legfőbb minden egyéb. Captain Taylor, — ez a becsületes neve a Slavonia kapitányának, élet és halál ura a hajón, itél holtak és elevenek fölött, pap, aki esket, keresztel és temet, vasárnapokon és ünnepeken az istentiszteletet tartja és még megmaradt szabad óráiban — a nők barátja. Itéleteiben igazságos, csak a mérték, amivel mér, nem mindig egyforma és egészen más, ha amerikaival vagy angollal áll szemben, mint mikor például magyarról van szó és különösen, ha az kivándorló. Egy reggel a stewardom — pincér — jelenti nekem, hogy hat magyar odalent beszélni óhajt velem. Hozzá voltam szokva, hogy nemcsak mint orvoshoz, de minden egyéb ügyes-bajos dolgaikban is hozzám forduljanak és igy tartózkodás nélkül lementem hozzájuk. Az emberek elmondták, hogy egy hajóalkalmazott harminc koronáig zsarolta meg mindegyikőjüket. De mert a kapitány csak angolul beszél, de különben sem bocsátják őket elébe, eszközöljek ki számukra kihallgatást és tolmácsoljam panaszukat. Megnyugtattam őket és a kapitányhoz siettem.

— Captain, a steeragen van hat magyar, akik panaszt akarnak ön előtt emelni.

— Sajnálom, menjenek a chief stewardhoz, a főpincérhez.

— Ez már elutasitotta őket.

— It is not my business, — nem az én dolgom.

— Captain, ki az ön föllebbvalója ezen a hajón?

A kapitány homlokán ezer ráncba szaladt össze a bőr és apró, szurós szemeit rámszögezve, a foga közül sziszegte ki:

— Mit ért ön ez alatt, doktor? Ezen a hajón, ugy tudom, én vagyok a parancsnok!

— Nos, Captain, — mondám emelkedett hangon — ha hat amerikai vagy angol óhajtana önnel beszélni, nem volna szükségük senki közbenjárására, ön már régen meghallgatta volna őket. Ezeken az embereken sérelem esett és önnek meg kell hallgatnia őket éppen ugy, mintha első osztályu utasok volnának.

— Hogy nekem mit kell — — különben all right, jöjjenek ezek az emberek.

Egy fél óra mulva mindegyik magyar visszakapta a harminc koronáját és a zsaroló lenn volt a dutyiban.

Captain Taylor egyébként a legszeretetreméltóbb ember, különösen, ha mint házigazda vagy mint pap funkcionál. A captain's-dinner — »a kapitány ebédje« különös alkalmakkor — legkimagaslóbb momen-

tum a hajón. Ilyenkor ő a házi gazda, aki az összes első osztályu utasokat — volt vagy száznegyven — megvendégeli. Ő állitja össze a menut és rendezi az egész ebédet. Az asztalok virágdiszben pompáznak, a matrózok diszruhába, a stewardok koromfeketére befestve, négereknek öltözve, sorfalat képeznek, amely előtt az estélyruhába öltözött utasok bevonulnak és helyeiket elfoglalják. A terem egyik oldalán a nagy angol diszzászló, mint valami drapéria lóg le, előtte a hajó zenekara helyezkedik el. Utolsónak a kapitány lép be és zenekari tuss kiséretében az asztalfőhöz lép, pár szóval üdvözli vendégeit és leül. A talminégerek felhordják az ételeket, folyik a pezsgő, egyik felköszöntő követi a másikat és a kapitány egy intésére megkezdődik — a diszelőadás. A stewardok valóságos müvészettel utánozzák a minstreleket — néger énekkarok — és olyan eszeveszett nigrotáncokat járnak, hogy az ember a nézésébe is beleszédül.

Mikor a mulatság legjobban folyik és tetőpontra hágott a jókedv, hirtelen tülkölni kezdett a hajó kürtője. A kapitány felsietett a hajóhidra, a matrózok és stewardok egy pillanat alatt eltüntek és az utasok gyorsan elszéledtek. Az egyetlen szó, amit még hallani lehetett, volt »fog«-köd.

Rendes körülmények között a hajó csak

akkor tülköl, ha kikötőhöz közeledik vagy azt elhagyja. Nyilt tengeren a tülkölés ugyanazt a benyomást kelti, mint mikor a gyorsvonat nyilt pályán megáll. Sürü, tejfelszinü, áthatlan köd feküdt a tengeren. A hajó lassan, szinte tapogatódzva csuszik előre, szünet nélkül való tülkölése, mint hosszura nyujtott, rekedt segélykiáltás bőg bele az éjszakába. Minden ember helyén van, az őröket megkettőztetik, a mentőcsónakok köteleit meglazitják, minden világosságot, hogy egy másik hajó árboclámpását megláthassák, eloltanak és csak a kajütök kerek ablakain szürődik át a villanyfény, mindmegannyi vörös folt a vastag, opálszinü levegőben. És mikor már minden biztonsági előkészület megvan, az ember azzal a nyugodt öntudattal hajthatja le fejét, hogy a következő pillanatban egy rettenetes recsegés riasztja fel álmából és pár perc mulva felébredve, ott találja magát ki az Ábrahám, ki a más kebelén. A Sandy banks közelében mindig nagy a köd és sürü a hajóforgalom. A Marconi-telegráf szünet nélkül dolgozik és egymásután jönnek az értesitések és kérdezősködések a tengeren uszó különböző hajókról. Megszólal az ötszáz mértföldnyire távol járó »Celtic« angol hajó: Halló, Slavonia! Hogy vannak? Milyen a köd? Milyen a tenger? Milyen irányban mennek? All right! Good bye! —

Azután egy Norddeutscher Lloyd-hajó, majd egy francia, ismét egy olasz hajó kér és ád felvilágositást. Mindegyik egyformán fél és egyformán védekezik a közös, legnagyobb ellenség ellen, a köd ellen.

Nyugtalanul töltött éjszaka után a legszebb reggelre ébredtünk, husvét vasárnap reggelére. A kivándorló magyarok ünneplő ruháikat öltötték magokra és különösen a somogymegyei asszonyok és leányok müvészien pliszirozott szoknyái, bársony zekéi és szines pántlikái keltettek általános feltünést. Az amerikaiak ugy bámulták őket, akárcsak a sziuindiánokat. Ünnepi hangulat uralkodott az egész fedélzeten. A kivándorló magyarok egyes csoportokba verődtek össze, együtt a katholikusok, külön a reformátusok és külön a lutheránusok. Az egyik csoport térdelve imádkozik és a fedélzet közepén egy sváb rezes banda kisérete mellett, melyet valami egyházfiviselt ember tanitott be előző nap, harsányan énekelnek a református magyarok:

Mint a szép, hives patakra
A szarvas kivánkozik . . . .

A szalonfedélzet fekete táblájára kiragasztották a hirdetést, hogy az istentisztelet kezdete fél tizenegy órakor lesz. A tisztek, matrózok diszegyenruhában járkálnak a fedélzeten, az utasok fekete kabátban,

egynémelyike cilinderrel a fején, az asszonyok elegáns utcai toalettben, kalappal jelennek meg. Egy negyeddel tiz óra után, megszólal a hajó kis harangja. Csengését mintha távol falucska tornyából hivogatna imára, a belekonduló gong mély hangja, mint öreg harang zugása melódikusan kiséri és feszes tartással, párosával vonulnak a nagy étterembe a tisztek és a matrózok, áhitatosan, lehajtott fővel az utasok és utolsónak, kezében imakönyvvel, a kapitány. Csupa pap az egész ember, csak a reverenda hiányzik. A terem közepén álló hosszu asztalon az összehajtogatott angol zászló van elhelyezve, körülötte a hajótisztek, az asztalfőn a kapitány és oldalt az utasok foglalnak helyet. A harmoniumon a hajó gépésze müvészi bravurral játszik egy praeludiumot és a zene mély akkordjaiba belevegyül a tisztek és utasok zsoltáréneke, bensőbben és áhitatteljesebben, mint akármilyen szárazföldi templom boltozata alatt. A végtelen Oceán hullámai fölött, veszendő, törékeny hajón, ezer veszély között, közelebbre kivánkozik az emberi lélek Istenéhez és nem egy lehulló könnycsepp nedvesiti meg az imakönyv lapjait, amikor mély, zengzetes hangjával mondja a kapitány: Ó Lord, have mercy upon us, — légy irgalommal hozzánk, Uram! És amikor szinte remegő hangon, ég felé emelt szemekkel mondja: És

őrizd meg, óh Uram, kedveseinket, kiket messze földön hagytunk el, egy-egy fuldokló zokogás töri meg a templomi csöndet.

Április másodikán felcsillámlott a Sandy Hook fehér homokja, majd Staten- és Long-Island, és mosolygó, kicsi nyaralóházak, karcsu templomtornyok biztatóan integetnek felénk. A virágillat, a melyet a szellő felénk hoz, már Amerika földjéről való. A quarantain és vámvizsgálat alól szerencsésen kikerülve, hajónk lassan befordul a Hudson-öbölbe. Azok az óriási méretek, a melyek az európaira olyan nagy sulylyal nehezednek, már itt veszik kezdetüket. A sok mértföld szélességü Hudson-öböl hatalmas folyóvá szélesedik ki, a rajta uszkáló több emelet magasságu ferrybootok, amelyeken egész vasuti vonat, nagyszámu teherkocsi és rengeteg mennyiségü ember fér el, megszámlálhatatlan sokaságban uszkálnak rajta, előttünk Newyork égbe nyuló házóriásaival, amiket az amerikai, nem tudom büszkeséggel vagy humorral, de mindenesetre találóan »sky scraper«, felhőkarcolónak (azt is jelenti: hosszu legény) elnevez.

A majestetikus szabadságszobor némán köszönti a hajót és fél óra mulva apró gőzösök buxirozzák be a Cunard Line hatalmas vaspierje elé.

V.

Április harmadikán, szép, derüs reggelen, elhagytam a hajót és a pierből kilépve, a Christofer-téren találtam magam. Az óriási terjedelmü tér, amelynek egyik oldalát a Hudson partján épült száz meg száz hajóstársaság pierjei foglalják el, egy pillanatra sem tett reám amerikai benyomást. Temérdek rakománynyal terhelt társzekerek dübörögnek kövezetén, megszámlálhatlan, könnyü jármü száguld rajta keresztül, zűrzavar, lárma mint egy nagyszabásu kikötő előterén. Az egyedüli, ami eszembe juttatta, hogy mégis New Yorkban vagyok, a szemben lévő villanymüvek tizennyolc emeletes háza volt. Csak egy órai gyalogolásra volt szükségem és benne voltam a zugó várostenger forgatagában.

A hatalmas amerikai metropolis a Manhattan félszigeten épült fel. Jobbról az ezerötszáz méter széles Hudson, balról az East River szegélyezik, előtte, az utóbbi által tőle elválasztott Brooklyn fekszik, balról Jersey sziget és Hoboken. A közel ötmilliós lakosságu város, bár aránylag szük területen épült fel, a távolságoknak olyan nagyságát ismerteti meg velünk, aminőről egy európai világvárosban még álmodni sem lehet. És mégis, a tájékozódás ebben a városrengetegben olyan könnyü, hogy pár órai

ott tartózkodás után minden kérdezősködés nélkül bárhová eljuthatni. Nem kell ehhez egyéb, csak olvasni tudni. A város két részre van osztva, »up-town« — felsőváros és »down-town« — alsóváros, az előbbi északon, az utóbbi délen. Az egész félszigetet hosszában a Broadway osztja ketté, mig az »avenuek« — széles sugárutak — a város hosszában, párhuzamosan, mint a vasuti sinpárak futnak végig egymás mellett. Az avenuekat, szintén párhuzamosan, az utcák keresztezik, ugy, hogy az egész város térképe saktáblához hasonlit. Minden utcasarkon, tetszetős formáju vasoszlopon, hoszszas négyszögletü szines lámpa van, minden oldalán az avenue és utca feliratával és hogy észak, dél, kelet vagy nyugat felé van-e. Ugy az avenuek, mint a »street«-ek — utcák — nem nevekkel, hanem számokkal vannak ellátva ugy, hogy egy new yorki cim például ugy hangzik: 137. IX. Avanue 23 Street. Igazán müvészet kell hozzá, hogy az ember azonnnal meg ne találja. A down-town-ban van a tulajdonképeni »city« — a kereskedő városrész — mig a lakásra szolgáló házak az up-townra és az avenuek által átszelt utcákra szoritkoznak. Ez a berendezkedés annyira szembeötlő, annyira kiáltó az ellentét, hogy az első pillanatra észrevehetni. Mig a kereskedés, a forgalom, az emberáradat, a különféle közlekedési esz-

közök okozta zaj, lárma, az avenuekon valósággal szédületes, az utcák csöndesek és már elrendezésük és egész külsejük mutatja, hogy ezek békés szigetecskék a zajló tenger közepén. A csinos, tiszta házak majdnem mind egyformák, egyemeletesek és mindegyikhez a járda belső szélétől a magas földszintig kettős korláttal ellátott lépcsőzet vezet, melyről az inkább üvegezett szobaajtóhoz hasonló kapun egyenesen a »hall«-ba, előcsarnokba jutunk. Mint egyik tojás a másikhoz, ugy hasonlitanak egymásra ezek a csöndes, az avenuek forgalmához képest majdnem néptelenek mondható utcák, hogy nem tudva azt, hogy a huszadik utcában vagyunk, azt hihetnők, hogy még mindig a tizenkettediket járjuk.

New Yorkról bizvást lehet mondani, hogy a legkiáltóbb ellentétek városa, a melyek különösen a down-townban jutnak legjobban kifejezésre. Négy-ötemeletes házak sürün váltakoznak tizennyolc-huszonnégy emeletes felhőkarcolókkal és legrikitóbb az ellentét ott, a hol egy kéttornyu gothikus templom két ilyen gigantikus ház közé szorulva, közöttük nevetségesen eltörpül. Ezek a kontrasztok nem mondhatók szépeknek, de élő bizonyságai annak, hogy ahogy az amerikai már kezdettől fogva az ó-világ minden felfogásával szakitott, ugy tudta ma-

gát tultenni az épitkezési modor évezredes tradicióin is és bábeli tornyainak felépitése nem nyelvök összezavarásához, hanem egységes, a célszerüségnek szolgáló alkotásokhoz vezetett. Ugyanezt lehet mondani az egész városról, amely szépészeti érzékeinkre nem gyakorolja azt a kellemes, kedves benyomást, mint az ó-világ egynémely városa. Nincs egyetlen tere, amely világtörténeti eseményekre emlékeztetne, mint Olaszország minden talpalattnyi földje és nem magasztalja fel lelkünket egyetlen emlék sem, mint akár egy kockakő a firenzei Piazza dei Signoria kövezetén, amelybe belevésve olvashatjuk: Itt égették meg Savanarolát ... De felkelti bennünk azt az érzést, megérleli bennünk azt a meggyőződést, hogy egy olyan kalmárnép városában vagyunk, amelynek józan, praktikus és mindenekfelett fenkölt és nemesgondolkozásu népe hangyaszorgalmával, vasakaratával és titáni erejének ismeretével le tudott győzni minden utjába került akadályt és le tudta győzni egy nálánál évezredekkel öregebb, kulturában és müvészetekben évezredekkel előbbre haladott világrész előitéleteit, amelyek az emberi szabadságot, az emberi méltóságot lenyügözik.

A hely szüke és ennek folytán a telek hihetetlen drágasága tették szükségessé

ezeknek a házaknak mind magasabbra való épitését. Feltünő a különbség a régi ilyen felhőkarcolók és az ujonnan épültek között, mert mig a régiek minden disz nélkül, egyenesen, mint óriási szivarskatulyák, egyforma ablaksorokkal futnak fel a magasságba, az ujakat architektonikusan kiképezik a második emeletig és a legfelsőbbeket dus ornamentikával látják el. Legszebb közöttük kétségtelenül a Flat Iron, a vasaló ház. A Broadway, az ötödik avenue és a huszonharmadik utca által képzett éles sarkon, félelmetes magasságba emelkedik fel ez az igazán felhőkarcoló, a melynek lápos tetejét az alacsonyan lógó felhő nedvesiti. Tompa, alig félméter szélességü élével a Madison-Square felé fordul és dacára irdomtalan magasságnak, határozottan szép, könnyed, elegáns. Ahányszor csak elmentem mellette, mindig tudtam szépségében és imponáló nagyságában gyönyörködni és csak az a gondolat aggasztott mindig, hogyan volna képes egy erős viharnak ellentállani. Pedig ilyen próbákon már bizonyosan többször ment keresztül. Egy ilyen háznak az épitése, a mely New Yorkban három négy hónap alatt készül el, megérttette velem, hogy biz az nagyon szilárdan áll ott a maga helyén. Az egész Manhattan félsziget kemény sziklából áll. Az alapot keservesen nehéz munkával vésik ki és a mélyen

kivájt sziklába hatalmas gránittömböket bocsátanak le, amelyek a ház alapját képezik. Ebbe helyezik be az egész házóriásnak tiszta acélból készült vázát, fel egész huszhuszonnégy emeletre. Azután berakják az egyes emeleteket elválasztó, vasbetonból készült padozatokat és végül a lapos tetőt. Elhelyezik benne a lépcsőket, amelyeken senki sem jár és a lifteket és hozzálátnak a márvány-, gránit-, homokkő- vagy terrakottából készült falak berakásához, nem alul kezdve, hanem a legfelsőbb emeleten. Mire az utána következőt berakni kezdik, már a legfelsőbbe behurcolkodott valami »ofice« — iroda — és serényen, mitsem törődve azzal, hogy alatta mi történik, végzi és bonyolitja le a maga üzletét.

Egyezer négyszáz hatvankét négyszögölnyi területen épült fel a Flat Iron, huszonkét emelettel a föld fölött s két emelettel a föld alatt. Van ezerkétszáz ablaka és ötezer villamlámpa világitja meg négyszáznegyven szobáját. Csupa iroda van benne, amelyekben összesen kétezer ember foglalkozik. Tizenkét liftje valóságos villámvonatok, amelyek egy pillanat alatt röpitenek fel a legfelsőbb emeletre. Maga az épület telke két és egy negyed millió dollárba — 11,250.000 korona — került, hát még maga az épület!

Habár a házak külső diszitésére mindez-

ideig nem valami sok gondot forditottak, annál pazarabbul bántak el azok belső berendezésével és különösen a »hall«-ok kiépitésével. Egy ilyen ház forgó-kapuján belépve, ámulattal szemléljük azt a nagy stilü kivitelt, azokat a minden képzeletet felülmuló méreteket, a melyek az ilyenekhez szokatlan szemeink előtt feltárulnak. Márványnyal kirakott falak és oszlopsorok, pazar aranyozás és sárgaréz diszités, müvészi kivitelü stucco és márványmozaik, amelyeket tündéri fénynyel öntenek el a töméntelen villamos ivlámpák és a higanygőzökön keresztül vezetett elektromosság, megvilágitva a sokféle berendezést, a szünet nélkül jövő-menő, nyüzsgő emberáradatot. A liftek, amelyeken rendszerint négerek látják el a szolgálatot, szünet nélkül szállitják az embereket a különféle emeletekre. A liftek rácskapui fölött feliratok vannak: local és express. Az előbbi, akárcsak a mi vegyesvonatunk, megáll ha kell, minden egyes emeletnél, az utóbbi legfeljebb három állomást tart, a tizenkettő, tizennyolc és huszonnegyedik emeletnél és repül olyan őrületes, olyan eszeveszett sebességgel, hogy a járatlan, aki nem tudja, hogy lábujjhegyen kell állani és egész talpára nehezedik, a hirtelen megálláskor olyan lökést kap egész testében, hogy a szeme is szikrázik bele. A lifteken kivül azután megszámlál-

hatlan mennyiségü iroda, távirdák, távbeszélők és az elmaradhatlan szivarüzlet — ez itt nem monopolium — csak érdekesebbé, csak mozgalmasabbá teszik a képet.

De vannak New Yorknak nagyszámu monumentális épületei is, olyanok, amelyek bármelyik európai metropolisnak is becsületére válnának. Az ujonnan felépitett vám- stb. palotái a legszebb épületek közé tartoznak.

És, last not least, a New York Stock Exchange, a tőzsde. A New Yorki tőzsde emberemlékezet óta a Wall Street-hez volt kötve, olyan utca, amely nemcsak minden amerikai, de minden európai pénzember előtt is ismeretes volt. Négy év előtt fejezték be és adták át rendeltetésének a Broad Streeten épült tőzsdepalotát és ezzel a tradicionális Wall Street elvesztette évszázadokon keresztül birt jelentőségét. Dacára annak, hogy csak ötemeletes, csekély három millió dollárba került. A felségesen szép épület előrészén, a második emeletről, hat kolosszális korinthusi oszlop nyulik fel a palota pereméig, amelyen az nyugodni látszik, inkább valami Pantheonféléhez, mint börzéhez hasonlitva. Az egész előrész georgiai fehér márványnyal van fedve, mig belsejének falait Jowa déli részéből hozott, pazarul felrakott márvány disziti. A szuterenban vannak a Safe deposit Vaults, óriási boltoza-

tos, acélpáncélba burkolt termek, amelyek ről azt mondják, hogy minden betörés, minden emberi és elemi rombolás ellen feltétlenül vannak biztositva. A földszinten van a tanácskozási terem, a floor, a legfelsőbb ezrek találkozási helye. Ide csak az léphet be, aki annak a tanácsnak tagja és aki azért a minőségeért 80.000 dollárt (!) lefizetett. Egyébként a tőzsdelátogatók száma is bizonyos numerus clausushoz van kötve és akik künnrekedtek az utcán, a tőzsde előtti téren adnak és vesznek. Százával sürögnek-forognak azok az alkuszok, olyan eleven mozgásban és olyan zajjal, hogy az idegen szemlélő alig veszi észre azt az éber figyelmet, amelylyel a nagyméretü ablakok előtt időközönként megjelenő emberek szédületesen gyors kéz- és ujjmozdulataira ügyelnek, amelyekkel azok az árfolyamot és egyéb fontos közölni valókat kitelegrafálják. A karzatról — mert csak oda bocsátják az idegent — csak hullámzó emberfejtömeget lehet látni és hallani olyan valami leirhatatlan zugást, aminőt csak ezer és ezer emberajkról jövő, egymással összefolyó, egymásba olvadó kiabálás produkálhat. Milliárdok és milliárdok röpködnek a terem levegőjében és mindenki kétségbeesett erőlködéssel üzi, kergeti azokat az aranypillangókat, hátha elfoghat belőlük egyet . . .

Igen nagy számban lévő szobrai egyszerüen nem szépek. Olyan rendkivüli alacsonyak, kisméretüek, nyomottak, mellékalakok és reliefek nélkül valók, hogy szinte bántó az a tulságosan puritán, minden müvészi érzéket nélkülöző felfogás, amelylyel egyedül az illető nagyság alakját kivánták megörökiteni, minden disz, minden monumentális jelleg nélkül. Legnagyobb részök a parkokban, különösen a Central Park-ban van elhelyezve. És ahogy szobrokat emelve megemlékeztek a saját nagyjaikról, nem feledkeztek meg azokról a halhatatlanokról sem, akiket Amerika nem mondhat a magáéinak. Cooper, Benjámin Franklin, Irving, Kossuth, Lafayette, Lincoln, Thomas Moor, Walther Scott, Shakespeare, Marion Sims, Washington, Beethoven, Columbus, Cervantes, Falkoner, Heine, Schiller, Humboldt, Garibaldi, Hans Makart stb.

Csak Goethe-szobrot nem találtam sehol.

VI.

Dacára a tér szük voltának és annak a hallatlan nagy értéknek, amelyet minden négyszögölnyi terület képvisel, a parkok berendezésénél olyan bőkezüséggel, mondhatni tékozlással jártak el, mint talán egy európai világváros sem. Negyvenhárom parkja van, amelyek közül a legnagyobb, a

Central Park, másfél négyszögmértföld területen fekszik, a város kellő közepében. Kertészeti tudomány és természeti ősalkotások karöltve alkották meg a legszebbet, legfestőibbet. Természetes dombok és sziklák, nagyterjedelmü tavak, exotikus faóriások, pittoreszk bokor- és cserjecsoportok, virágágyak, mintha lángoló szinekkel himezték volna zöld bársonyra és mindezek között a gyönyörüen ápolt gyalog-, lovagló- és kocsiutak, — talán az Éden-kert sem volt szebb ennél. Férfiak, elegáns nők, fiatal leányok lóháton, automobilok és hintók elragadóan szép asszonyokkal, nagykerekü giggek, talyiga formáju, pehelykönnyü kocsik gyönyörü traperekkel keresztül-kasul száguldanak a parkban változatos, végnélküli sorokban. A fákon százával futkosnak fel s alá a szelid mókusok és alig ül le valaki egy lócára, csoportosan futnak hozzá és mint a velencei márkustéri galambok, felkusznak az ölébe és elszedve kezéből a mandolát, mogyorót, amiből mindenki tesz egy maroknyit a zsebébe, hátsó lábaikra állnak és komikus, groteszk mozdulatokkal majszolják zavartalanul, kényelmesen, szinte odatámaszkodva magasan felhajló, bozontos farkukra. Nem bántja őket senki, szent és sérthetetlenek. A park tele van hintve szobrokkal, mindegyik ugy felállitva, ugy környezve cserjékkel, bokrokkal, alacsony

fákkal, mint szalonban elrendezett, drapériák között félig elbujtatott vázák és statuettek. Ez a park mindenre való. Pihenésre, zavartalan sétákra, sportra, szórakoztatásra, mindenre gondoltak berendezésénél és első sorban a tudományra is. Két épület van benne, amelyeket a tudomány olthatatlan szomjával és a gyüjtő szenvedélyével állitottak fel és fejlesztenek tovább. A »Metropolitan Museum of Art« és az »American Museum of Natural History«. Az előbbit magánosok, gazdag amerikaiak létesitették és tartják fen. Az utóbbi amerikai méretek szerint épült és hogy mekkorára van tervezve, kitünik abból, hogy a részére szánt területnek eddig még csak egy negyedrészét épitették be. Gothikus stilben, vörös gránitból épült, gyönyörü tornyokkal ékesitett ötemeletes palota az, amelynek gyüjteménye egyike a legszebbeknek, leggazdagabbaknak. Különösen az indiánusokra vonatkozó ethnografiai rész rendkivül gazdag. És ahogy az amerikai minden intézményeinek létesitésekor nem feledkezik meg soha imádatának, tiszteletének és rajongó szeretetének egyetlen tárgyairól, az asszonyokról és gyermekekről, a Central Parkban is busásan gondoskodott róluk. Nagy labdázó terek, a legkülönfélébb sportberendezések, egy miniatur vasut és ami a legnagyobb örömük, a páratlan gazdagságu Monkey

House, a majomház, amelyet az utóbbi időben az amerikai humor »Hotel Carusonak« elnevezett.

A Central Parkot nagyságban megközeliti a Bronx Park, talán legnagyobb állatgyüjteményével és az olasz tengerpartra emlékeztető River Side, a Hudson partján emelt szellős, könnyü villáival, messze a nagy kőváros soha meg nem szünő lármájától, a mindennapi küzdelemben felzaklatott idegeket lecsillapitó, gyönyörü kilátással a széles folyóra, hegyes-dombos partokra.

A Central Parkból az ötödik avenuebe vezet az ut, a milliárdosok utcájába. A budapesti Andrássy-uttal körülbelül egyforma szélességü, tükörsimára aszfaltozott avenue eddig valóban a pénzkirályok egyeduralma alatt állott és az volt az egyedüli — és még ma is az — amelynek csöndjét sem a villamos kocsik zaja, sem a magas vasut örökös zakatolása meg nem zavarja. Hintókon és automobilokon kivül nem közlekedik azon más jármü és egyedül a lassan döcögő, magas omnibuszok képeznek kivételt, amelyeknek platójáról a legkényelmesebben nézhetjük végig azt az előkelő sugárutat és változatos, élénk forgalmát. Ma már veszteni kezd kivételes jellegéből és a »splendid isolation«, amely mint valami barriére vette körül, mindinkább eltünik és tért enged a mind nagyobb szám-

ban emelkedő felhőkarcolóknak és a mindent elnyomó, mindent kiszoritó kereskedelemnek. A milliárdosok utcája! Elvagyunk rá készülve, hogy a Vanderbiltek, a Rockefellerek és Morganok, a Gouldok és Carnegiek házai monumentális paloták alakjában fogják hirdetni, hogy ezekben van felhalmozva az Inkák kincse, hogy ezekben lakozik a világot kormányzó, mindenttudó és mindenható plutokrácia. Ezek helyett elegáns, villaszerü, egyemeletes házakat látunk, leeresztett ablakfüggönyökkel, bezárt kapuajtókkal és a lakásokat jellemző feljáró lépcsőkkel. Egy ilyen milliárdos ház alig közeliti meg egy budapesti főur magánpalotájának nagyságát és külső diszét. De hogy mi van belül, azt meglátni idegen, élő embernek meg nem adatik.

Már diszesebb és nagyobbszabásu a Metropolitan Club, a milliárdosok klubjának háza, amelyet gunyosan »Tenderloin« Clubnak nevezték el — a nem milliárdosok. Ez a szó a vesepecsenyének legfinomabb részét jelenti, amelyet a klubbeliek számára vágnak ki, a többi már csak közönségesebb embereknek való. Az ötödik avenue és a harmincnegyedik utca sarkán áll a »Hotel Walldorf Astoria«, amely nagyságával és berendezésének fényével eddig egyedül álló talán az egész föld kerekségén és amelyet az ujabban épült »Astor Hotel« dacára

konkurrens szándékának tulszárnyalni nem tudott. Ez a szálloda a kisebbek közé tartozik, csak tizenkét emeletes. A szálloda bejárata előtt, ki a harmincnegyedik utcára, az egész járdaszélességet foglalja el a vasból épült, fedett csarnok, amelynek müvészien kovácsolt arabeszkjei és stilizált virágai bámulatra ragadnak. Ezen keresztül hajtanak be a szebbnél-szebb fogatok, cilinderes négerekkel a bakon, akik olyan hideg nyugalommal tartják a gyeplüt keztyübe bujtatott kezükben, mintha nekik is egy-egy milliárd nyomná a lelkiismeretüket. Ebből az előcsarnokból a szálloda tulajdonképeni csarnokába hajtanak be az egyik oldalon és leszállitva gazdáikat, a magas, dóriai oszlopsorokon nyugvó, hatalmas boltozatu csarnok tulsó oldalán kirobognak. A kocsiközlekedés ezen a két csarnokon keresztül olyan sürü, hogy az elgázolás veszélye nélkül ott keresztülmenni alig lehetséges. A kocsiról leszállva, belépünk a »Hallba«. Első pillanatra azt hiszszük, hogy a nagy opera foyer-jában vagyunk. Gazdag aranyozásu oszlopok, freskók, hatalmas vázák virágerdő közepette, süppedő szőnyegek, karosszékek, amelyekben valósággal eltünik, aki beléjük ül, hintaszékek, amelyekben aranyhaju miszszek és ladyk olyan kényelmesen helyezkedtek el, mintha a maguk szalonjában ül-

nének, gentlemanek lepedőnagyságu ujságokba temetkezve és száz meg száz jövőmenő, futkosó ember, pincérek, sürgönykihordók, rendőr és isten a megmondhatója, hogy még mi minden. A levegő illatos és meleg, a megszámlálhatlan villamlámpák tündéri fénynyel öntik el az egész csarnokot, odakünn pedig sürü, nagy pelyhekben hull az áprilisi hó és a bejáratok előtt fürgén mozgó négerfiuk seprik le minden bejövő ruháiról és cipőiről a havat. A Hall előrészében vannak a különféle városi és interurban távbeszélők, sürgönyhivatalok, posta, küldönc- és szállitási vállalatok, vasuti menetjegyiroda stb. és a szállodavendégek látogatóinak jelentkezési irodái. Mert bejelentés nélkül a szálloda egyetlen lakóját sem lehet meglátogatni. Odamegyek az irodához: »Mister H.-t akarom meglátogatni«. — »Kérem a névjegyét«. — A cerberus átveszi a kártyát, ráirja mr. H. nevét és a fénylő sárgaréz csőhálózat egyik nyilásába dobja, amelyből az légnyomással a nyolcadik emeletre, amelyen mr. H. lakik, felrepül. Pár perc mulva lenn van a válasz: »nincs itthon«, »nem fogad« vagy »come on« — jöjjön fel. Az utóbbi esetben az emelet és ajtó számát jelző kis cédulával igazoljuk a liftboy, a liftfiu előtt a megtörtént bejelentést és a következő pillanatban benn vagyunk a keresett ur szo-

bájában. A Hall kétoldalt hosszu, széles folyosókba folytatódik, a melyeket ismét ugyanilyenek kereszteznek és kötnek össze egymással. Ezekből jutni a különféle, nagyszámú irodákba, pénztárakba, »bar«-ba és éttermekbe. Ezer és ezer ember fordul meg naponként ebben a Hallban, amelybe mindenki beléphet, mindenki leülhet és zavartalanul nézheti és gyönyörködhetik abban a nagyarányu, mozgalmas életben, amely nem szünetel egy percig, sem éjjel, sem nappal. Csomagokat, virágokat hoznak és visznek megállás nélkül, a telefon- és sürgönykészülékek berregnek, az automatikus telegráf folyton önti a tőzsdei árfolyamot jelző végnélküli szalagot, ötpercenként postaalkalmazottak üritik ki a nagy postaládát, amelybe a falon lefutó, vastag üvegcsőből mint záporeső hullanak alá a levelek, amelyeket minden emeletről a szállodavendégek ledobálnak.

Mr. H. a nyolcadik emeleten lakik, tehát sokat fizet, nyolc dollárt naponként egy mérsékelt nagyságu szobáért. Mert az emeletek magasságával a szobák árai is emelkednek. Minél magasabb fekvésü a szoba, annál jobb a levegője és annál kisebb az utcákról felhangzó zaj, lárma, azután meg az első emeletre épp ugy megy fel és jön le liften a lakó, mint a tizenkettedikről. A szobák rendkivüli luxussal vannak beren-

dezve és kényelem dolgában a legfinyásabb igények sem találhatnak kifogásolni valót. Mindegyiknek, kivétel nélkül, a legdrágább-tól a legolcsóbbig pazarul berendezett fürdőszobája van, egydarabból készült fehér porcelánkáddal, a nap és éj minden szakában forró- és hidegvizzel és a toaletszükségleteknek minden gondolható felszerelésével. Szóval, megvan itt minden kellék, hogy annak az amerikai principiumnak »help your self«, ami jó magyarul annyit tesz, hogy »magad uram, ha nincs szolgád«, eleget lehessen tenni. Még a ruháit és cipőit sem tisztitja senki. Az előbbit maga végzi el az ember, az utóbbit a »shine«. A shine, cipőtisztitó-vállalat, nagy és kifejlett iparágat képez Amerikában és különösen New York-ban. Minden szállodában, minden »bar«-ban, minden utcasarkon, üzlethelyiségekben és künn az utcán ott van a »shine«. Két-három kényelmes karosszék és egy csomó fürgekezü legény, ez az egész berendezés. Leülünk egy ilyen karosszékbe és három perc alatt olyan a cipőnk, mintha eredetileg is lakbőrből készült volna. Fizet érte az ember öt centet és a lelkiismerete meg van nyugtatva, mert bárhova menjen, bárhol forduljon meg, piszkos ruhába öltözött, fénytelen cipőben járó, borostás arcu embert nem fog találni sehol éppen ugy, a hogy »slampos« asszonyt, koldust és ál-

dott állapotban lévő nőt az utcán sohasem lát.

Este hét órakor ebédelni mentünk a szálloda egyik éttermébe, a velencei lugasterembe. Ide belépve, azt hihetnők, hogy egy velencei kerti ünnepély központjában vagyunk, künn a szabadban, a hold ezüst fényétől elöntött, mélységesen kék olasz ég alatt. A falak és a tető zöldre festett, egymást keresztező lécekkel vannak fedve és tropikus kuszónövényekkel befuttatva, a melyekről a mindennap frissen rájuk akgatott rózsák, szegfük, orchideák gazdag fürtökben lógnak alá, a tetőn függő száz meg száz szines lampionok bágyadt, misztikus fénynyel vonják be az egész termet és az ezeregy éjszaka tündérmeséibe való berendezést. Egyszerre valami láthatatlan kezektől játszott zene hangjai töltik meg a termet. A levegő, melyet nehéz virágillat terhesit, telve van zenével, harmoniával, eleinte halkan, lágyan, mint egy szerelmes Pán sipja, majd zugva, hatalmas akkordokban, akárcsak a beyreuti elsülyesztett zenekar nem tudom hány száz hangszeréből. Kezdődik a Tell Vilmos ouverturje és az egész közönség egyszerre a tetőn lógó villamcsillárra néz, amelynek világossága a körülötte font virágok levelei közül, mint ezer fénylő harmatcsepp csillog alá. Mintha ebben a kis virágcsoportban valami kis tün-

dér ülne elrejtve egy virág rezgő szirmai között és játszana szerafi zenét, olyan közvetlenül, olyan édesen hangzik onnan a pásztordal furulyaszólója. Azután az egyik sarokban álló vázából egy hatalmas orgona hanghullámai törnek elő, amelyekbe egy másik sarok boszkétjából kikandikáló statuettből a hazatérő nyáj kolompolása belevegyül. És sehol semmi zenekar, sehol semmi hangszer, sem a teremben, sem a termen kivül. Álmélkodva bontakozunk ki abból a kéjes mámorból, amelybe ez a zene ringatott és lesve várjuk, mikor fogja az a titokzatos szellem, aki mindezt rendezi, megforgatni kezében az Aladin csodalámpáját, hogy valami mást elővarázsoljon és akkor megtudjuk, hogy az a »Telharmonika« társaságnak innen néhány kilométer távolságra eső telepéről egyszerü telefonsodronyokon van odavezetve. Egy amerikai orvos zseniális találmánya ez, aki egyszer egy newyorki Marconi-állomásról a Caronia hajó után küldte drótnélküli hangversenyét, amelynek közönsége a pár száz kilométer távolságra fekvő Sebel Island közelében, háborgó tenger közepén, az étteremben ülve gyönyörködhetett fenséges zenéjében. Még a szomszéd városok gazdag családjai is lakásukba vezettetik és olyan koncerttel szolgálnak vendégeiknek, aminőt csak igen nagyszabású, csupa müvészekből álló zene-

kar produkálhatna. Természetes, hogy egy ilyen ebéd a Walldorf-Astoriában, ahogy ők mondják, a mi fogalmaink szerint nagyon sokba kerül, de én ugy találtam, hogy még az ő fogalmaik szerint is.

VII.

New Yorkot a hozzá tartozó Brooklynnal az East Rivert áthidaló Brooklyn Bridge köti össze. Az az amerikaiba oltott német mérnök, aki azt a hidat tervezte, valami istenadta inspirációval olyan nagyot és hatalmasat gondolt ki, mintha titánok számára kellett volna épitenie egy alkotmányt, amelyen egy Atlas fogja keresztülgörditeni a földgolyót. Mikor az amerikai rámutat a felhőkarcolóira, gyermekes örömmel mondja, hogy ezeknek nincs párjuk sehol e sártekén. De mikor a Brooklyn Bridgeről beszél, felmagasztosul és mélységes komolysággal, mérhetetlen büszkeséggel teszi hozzá, hogy ilyet nem alkotott egy világrész sem. Ha a Park Row-ra kiérünk, amelyre a hidfő bejárata nyilik, ugy vagyunk vele, mint mikor Rómában a szük Borgo Nuovoból egyenesen az impozáns Szt. Péter-térre érünk és a bazilika frontját látva, önkénytelenül is azt kérdezzük, hogy hol a templom? Hol van a Michel Angelo alkotta ha-

talmas kupola, amely mint az örök város fölött lebegő léggömb már messze földről látható? Semmi sem árulja el azt, hogy ami a nagyterjedelmü magas épület mögött van, az a világ legnagyobb és legmagasabb hidja, a nyolcadik világcsoda. Mintha egy vasuti állomás előtt állanánk, amelyből mind az öt világrész felé indulnak el a vonatok. Az a közlekedés, a'mely itt, különösen az esti órákban lebonyolódik, minden képzeletet felülmul. Olyan embertömegek hömpölyögnek az épület minden oldalán nyilt kapuin keresztül, mintha valami népvándorlás indult volna meg, a villamos-kocsik szakadatlan sorokban siklanak be az egyik oldalon és lehetetlen kis átmérőjü görbékben járják meg körutjokat odabenn, hogy azután valamelyik tulsó kapun kibujhassanak. Az emberek rohannak, mintha mindegyik attól félne, hogy lekési a vonatot, hintók és automobilok veszett sebességgel száguldanak el mellettünk és mi bambán, tanácstalanul, kábultan állunk meg egy helyen, nem tudva, hogy a sok száz utjelző tábla közül melyiket olvassuk el elébb és el nem tudjuk képzelni, hogy merre is kelljen elindulnunk, hogy a hidra felérjünk, egyenesen-e, jobbra-e vagy balra, fel a lépcsőkön vagy lefelé. Körülöttünk eszeveszett lótás-futás, kocsirobogás és automobil tülkölés, fölöttünk olyan zakatolás, mintha föld-

indulás fenyegetne, olyan tohu va boh'u, mint mikor viharral telitett fekete felhők kavarodva futnak egymásba a szürke égboltozaton. Támolyogva vonszoltam magam előre, amikor egy sisakos rendőr felém intett. Én tiszta lelkiismeretemnek és minden irányban való ártatlanságomnak tudatában tovább haladtam, nem gondolva arra, hogy a körülöttem zajló ezer és ezer ember között ez az intés éppen nekem szól.

— Stop! Megállj, — kiáltott utánam a rendőr. Én természetesen stopoltam és csodálkozva néztem Szt. Hermandad e hős lovagjára, nem tudva elképzelni, hogy micsoda Kecskemétit láthat bennem. A rendőr egy nő kiséretében jött felém és a »New Yorker Staats-Zeitung«-ot tartotta kezében.

— Pleas sir, — szólt a police man — kérdezze meg ettől a ladytől, hogy mit akar tőlem megtudni.

— De hát miért szemelt ki éppen engem a sok ezer ember közül?

A rendőr finoman mosolygott és azt felelte:

— Mert látom, hogy idegen.

Letolmácsoltam az ügyletet és tovább menve, elgondolkodtam azon, hogy micsoda gyakorlott, éles szeme van ennek az amerikai »Andrásnak« és micsoda ügyetlen sikkasztó lenne én belőlem, akit az első nap elcsipnének.

Kétemeletnyi lépcsőkön kellett felkapaszkodnom, hogy a hid gyalogjárójára feljussak és mélyen beszivhassam a friss, tiszta levegőt, amelyet a széles folyó fölött himbálódzó szellő felém hajtott. A széles gyalogjáró két oldalán mint valami sürü vasrács futnak a magasba a galvanizált sodronykötelek, amelyeken az egész alkotmány függ és amelyek a távolban egymáshoz közeledve, majdnem hegyes szögben látszanak végződni, mint vasuti sinpár a messzeségben. Lejebb, a hid két oldalán a magas vasut száguld oda és vissza, ismét lejebb a villamos kocsik és ezektől oldalt a hintók és automobilok és külön uton a terheket szállitó nehéz, nagy jármüvek és mindez olyan vásári sokaságban, amelyet az európai csak ugy képzelhet el, ha azt, amit az ilyesféléből látott, tizszeresen megsokszorozza. És emellett egyik nincs a másiknak az utjában, egyik nem késlelteti a másikat, nincs zavar, nincs összeakaszkodás, lefut minden a maga rendje és módja szerint, mint egy jól beállitott óramünek nagy és apró kerekei. Mögöttünk New York, előttünk Brooklyn égbenyuló házaikkal, alattunk az uszó hajóváros, füstölő kéményeivel, töfföló motorjaival, körülöttünk a jármüvek menydörgésszerü robaja, lent a hajók rekedt tülkölése és éles fütyülése, azután rohanó emberáradat, egymást tulkiabáló rikkancsok fülsike-

titő lármája, — az embernek jó idegei legyenek, hogy egy kissé meg ne gabalyodjék.

A hidnak nagy méreteiről azonban csak ugy szerezhetünk magunknak fogalmat, ha hajón ülve, a folyó közepéről vesszük szemügyre.

A majdnem két kilométer hosszu, ötvenkét méter magasban függő hid, amely alatt a legmagasabb árbocu hajók elhaladhatnak és amely caissonokon épült két toronyra fektetett kábeleken függ, merészen, mint egy szivárványiv boltozza át azt a tengerágat, melyet East River-nek elneveztek. Négy ilyen, a folyóban lehorgonyzott acélkábeleken függ az óriási alkotmány, a melyeknek mindegyike 5300, egymással szorosan összefont sodronyból és valami összetartó vizhatlan anyagból áll. Ezekből a kábelekből futnak le azután a hozzájuk erősitett, részint függőleges, részint ferde irányu drótkötelek, a melyek a tulajdonképeni hidhoz vezetnek. Huszmillió dollárba került az a hid és átlagos számitással százötvenezer ember megy rajta naponként keresztül, a kik közül »hidpénzt« egy sem fizet.

Minden meglepetésnél, minden csodálkozásnál, amelyet New York nagyarányu berendezései bennünk keltenek, a legnagyobb és legimpozánsabb az a benyomás, amelyet a közlekedési eszközök berendezése és

azok forgalmának lebonyolitása reánk gyakorolnak. Az ismeretes »hansom«, a »cab«, a »coache«, a »villamos hansom«, az automobil, a közuti villamos-kocsik, az »elevated«, a »subway«, az omnibuszok és a »ferrie«-k. Aki nem látta ezeket a közlekedést szolgáló jármüveket munkában és európai fogalmak szerint akarná megitélni, ugy járna velük, mint az, aki a schaffhauseni vizesést látta és azt hiszi, hogy most már eltudja képzelni, hogy milyen a Niagara. Az »elevatad«, magas vasut, a Manhattan félsziget déli csucsából indul ki, kettő a keleti, kettő a nyugati oldalon, végigfutva New York egész hosszában, ki a Harlem folyón tul, a szomszédos »cottage«-ekig és villákig. A tizenöt-husz méter magas vasoszlopokra épült pályán szédületes sebességgel és fülsiketitő dübörgéssel száguldanak a local- és expressvonatok, a melyeknek megállóhelyeihez az utcáról fedett lépcsők vezetnek fel. Itt-ott egynémely élelmes áruház gördülő lépcsőket vezettetett fel az állomáshoz, amelynek első fokára rááll az elfáradt ember és viteti magát simán, zökkenés nélkül, mint valami jó siklón. Az állomás előcsarnokában lefizetjük az öt centet, azt az egységárt, a melylyel akár a földfelettin, akár a földalattin, akár végig az egész városon, akár egyszeri, akár tizszeres átszálással mehetünk és amelyet, ha

lefizettünk, nem zaklat bennünket többé senki, sem kalauz, sem ellenőr. Az utóbbi, dacára a sok száz meg százezer emberre menő forgalomnak, sem a magas vasuton, sem a villamosokon egyáltalában nincs. A kalauz öt cent ellenében kiadja a jegyet és mindannyiszor egy villamoskészülék gombját nyomja meg, amely az ellenőrző-órán automatikusan kiugró számmal jelzi, hogy hányadik jegyet adta ki. Van azonban a titkos detektiveknek egész légiója, akik közül egyet sem ismernek a kalauzok és akik szüntelen járnak a kocsikon, megváltva a maguk jegyét, mint mindenki más és élesen megfigyelve a kalauz sáfárkodását. A kocsik nagyok, szélesek és kényelmesek és télen fütve vannak. A kalauzok előzékenyek, udvariasak és készségesen adnak felvilágositást minden kérdésre. Dacára az óriási forgalomnak, — a kocsik mindig zsufolva vannak — soha sehol tolongás, soha egy szóváltás. Az utasok gyorsan szállnak fel és le, a kinek hely jut, leül, a többiek pedig a kocsi belsejében állanak, egymáshoz préselve, mint heringek a hordóban. Egyik sem törődik a másik bajával, mindenki a maga dolgával van elfoglalva, lázas sietséggel szállnak fel a kocsira, ki-ki ott szorit magának helyet, ahol tud és meg is tartja azt, — amig nő nem száll fel a kocsira. Nincs arra eset, hogy nő állva maradjon,

akár fiatal, akár öreg, szép vagy nem szép, alig, hogy a kocsira lép, azonnal átengedi valaki a helyét. Kivételt csak a néger nő képez, ami annak az izzó gyülöletnek tulajdonitható, amelylyel az amerikai a négerfaj iránt viseltetik. Északamerikában még csak hagyján, gyülölik őket, de emberségesen bánnak velök. De délen pusztitják őket, mint a kártékony rovarokat. Az amerikaiakat, akiknél az egyéni szabadság és az emberek közötti egyenlőség annyira szent, annyira átment a köztudatba, hogy azt mindenek fölé helyezik, sokszor illették azzal a szemrehányással, hogy az a fajgyülölet, az az irtó háboru, amelyet a négerek ellen viselnek, nem egyeztethető össze a szabadság, egyenlőség és az emberi méltóságról vallott, vérükbe átment és a legtisztábban kijegecesedett fogalmaikkal, hogy az nem méltó egy olyan nemzethez, amely nem ismeri azokat a válaszfalakat, amelyeket Európában a rang, a származás, a vallás, az öröklött kiváltságok mint áttörhetetlen falankszokat állitanak az emberek közé. Sokszor tettem ezt szóvá nagymüveltségü amerikaiak előtt és mindig ugyanezt a választ kaptam: »Ötvenezer néger lakik New Yorkban, akiknek gyülölete a fehér ember iránt százszorosan mulja felül az amerikaiét. Figyelje meg őket. A néger jó munkás, szorgalmas, megbizható, tanulékony és eszes,

de féktelen az ő gyülöletében a fehér ember iránt — mert az ő bőre fekete. Őrizkedjék attól, hogy a néger előtt azt a szót »nigro« kiejtse, ezt hallva, gyilkolni képes. Mi nem is nevezzük őket másképpen, mint a hogy ők maguk »colored man«, szines ember. Rábizhatja vagyonát, meg fogja őrizni becsületesen, az ő kezén sohasem fog elsikkadni egy hitvány cent sem. De nem bizhatja rá az életét, ha ő biztonságban érzi magát, nem bizhatja rá feleségét, serdülő leányát, gyermekét, mert megbecsteleniti, megfertőzi őket, ha hozzájuk férkőzhetik. A déli államokban mindennaposak a meglincselések a négerek ilyen gazságai miatt. Ha emberséges velük szemben, akkor szemtelenek és brutálisak, ha durván bánik velük, meghunyászkodnak, mint a megkorbácsolt kutya. Egy csöpp szeszes ital vadállatokká teszi őket ugyannyira, hogy aki az egyesült államokban négernek szeszes italt elad, a legszigorubb, a legérzékenyebb büntetéssel lesz sujtva. A niggerből, aki amerikai földön látta meg a napvilágot, aki szabad élvezője a mi intézményeinknek, akinek gyermeke a mi iskoláinkban kapja azt a nevelést, amelyet a magunk gyermekei, akinek szabadságát mindaddig, amig az erkölcs és a társadalmi rend utjáról le nem tér, senki sem korlátozza, akinek két keze munkáját éppen ugy megbecsülik, mint bár-

ki másét, abból a négerből sohasem lesz amerikai, annak az egyesült államok csillagos zászlója csak hitvány rongy, az előtt a nő és gyermek szentsége és sérthetetlensége csak addig az, amig az öklöm hatalmát érzi, — az törvényeinket nem tiszteli, csak fél tőlük, annak a szabadság csak az, ami a puszták és őserdők vadállatainak. Amerika földjén a nigger olyan, mint fehér ember testén a fekete himlő, életveszélyes és eltorzitó és védekezni kell ellene mindenkor és mindenütt.« — Lehet, hogy sok igaz van benne, de hogy ebből az egészből az excuse kihallatszik, az bizonyos.

A »subway« — földalatti villamos — a leggrandiozusabb, amit ezen a téren produkálhattak és ha el kell ismernünk, hogy a budapesti a legcsinosabb, a newyorki mindenesetre a legnagyobb. A lejárói vaskosak, nehézkesek s keramitdiszitéseknek, fénymázas téglaburkolatoknak nyoma sincsen. De az alagutja rendkivüli széles, magas, lejárói és várótermei tágasak, szellősek, világosak. Négy pár sinje van, kettő a local-, kettő az expressvonatok számára. Nyolc-tiz egymáshoz kapcsolt kocsi fut be egyszerre az állomásba és mégis megtörténik, hogy helyszüke miatt sokan künrekednek. A kocsik szokatlanul nagyok és hosszuak, nádfonatu ülőhelyei kényelmesek, világitásuk valósággal nappali és az expressek, amelyek mint

a gyorsvonatok csak egymástól nagyon messzire fekvő állomásokon állanak meg, a nálunk ismert sebesség háromszorosával száguldanak. Igazi nagyságát azonban csak most fogja elérni, ha teljesen elkészül a New York sziklatalajában kivágott alagut, amelyen keresztül a Hudson folyó alatt fog száguldani most már nyugatról keletre is a villamos-vasut, New Yorktól egész Jersey City-ig, a pensylvániai vasutig és lefolyni fog itt az egész világon páratlan közlekedés.

A »hansom« — kétkerekü, egyfogatu, csukott kocsi, amelynek hátul alkalmazott bakján, magasan, a kocsi fölött ül a kocsis — és a »coache«— a csukott, kétfogatu batár igazán csak kiváltságos embereknek valók. Viteldijuk olyan rendkivüli magas, — a hansom óránként egy dollár, a coache két dollár, — hogy csak az veszi azokat igénybe, akinek igen sok és igen könnyü pénze van vagy bizonyos, például reprezentativ viszonyok rákényszeritik. A leghasználtabb jármü az automobil. Ezek a jobbmódu magánosok fogatai, a kereskedők szállitó kocsijai, az »ambulance« — mentők — a tüzoltók szerkocsiai stb. A legimpozánsabbak azonban a »ferrie«-k. Óriási terjedelmü, három-négy emelet magas hajók ezek, amelyek a Hudsonon és az East Riveren százával uszkálnak és Newyork, Brooklyn, Hoboken, Jersey

City, Long Island stb. között tartják fenn a közlekedést. Az ember azt hihetné, hogy New Yorknak több száz háza lecsuszott a partról a folyóba és azon uszik tovább. Hihetetlen, hogy mi minden fér el egy ilyen hajón. Jersey Citynél, Hobokennél rászalad az egész vasut gőzgépével, személy- és málhakocsijaival együtt, felkapaszkodik rá egy pár száz teherkocsi, szalonjai, amelyeknek mindegyikét bátran lehetne a legnagyobb tánczteremnek kinevezni, tömve vannak emberekkel és azzal a rettenetes teherrel gyors tempóban uszik a ferrie a széles folyón keresztül, mig hajtó tengelyének a hajó fölött kimagasló ingája lassan és sulyosan leng fel s alá.

VIII.

Mint mindennek, a fényes New Yorknak is megvannak a maga árnyoldalai. Utcái nem mondhatók tisztáknak és a mi Budapestünk járdái szalon-parkettek amazéihoz képest. Igen sok helyen kilyukasztott, sürgős javitásra szoruló aszfalt, rendetlenül lerakott, óriási kockakövekkel fedett járdákkal váltakozik igen sok papir és egyéb hulladékkal. Az emberek az utcákon olvassák a rengeteg nagyságu hirlapokat és ott teszik le, ott dobják el, ahol éppen végeztek velök.

Mert evvel is gyorsan végeznek, mint minden egyébbel, hiszen mire valaki végiglapozta az ujságját, már uj kiadás jelent meg belőle. Az a pihenés nélkül való munka, az idő minden percének hasznos értékesitése hozza magával azt az európaitól teljesen elütő életmódot is, amelyet az amerikai folytat. Kétszer eszik napjában, reggel, a mikor hazulról elmegy és este, amikor családjához visszatér. Az amerikai hivatalnok nem teszi le a tollat iróasztalára, abbahagyva a megkezdett irást annál a szónál, amelynél az óramutató éppen a tizenkettőre ért, a kereskedő nem huzza le a boltajtaja előtt az ugynevezett zajtalan redőnyt, hogy kényelmesen hazasétáljon ebédelni, a mely pihenés után jól esik egy órai kávéházi nyugalom is. Ott a munka a nap folyamán szakadatlanul, megállás nélkül folyik és háztartásuk is ehhez képest van berendezve. De nem is lehetne máskép, mert egy egész, sőt másfél órájába is kerül csak, amire a lakásába ér. Hivatalnok, kereskedő, iparos stb. délben elszalad pár percre a »bar«-ba, vagy a »quick lunch«-restaurantok egyikébe, hogy pár falatot lenyeljen és foglalkozásához visszasiessen.

Ez a szokás, ez az életmód, a munkaidőnek ez a beosztása és kihasználása olyan egyforma mindenütt, hogy tulzás nélkül lehet mondani, hogy minden amerikai egy és

ugyanazon időben fog hozzá munkájához és hagyja abba, hogy valamennyi egy és ugyanabban az időben megy haza és hozzálát ebédjéhez. Ez hozza magával, ez az oka annak a rengeteg népáradatnak, amelyet az esti órákban a villamos-kocsik, a magasvasutak, a Brooklyn-hid körül és a többi közlekedési állomásokon láthatni. A villamoskocsik ugyannyira vannak tulzsufolva, hogy azokban megmozdulni is alig lehetséges, hátulsó korlátjukra meg felkapaszkodnak a hazatörekvő munkások és ugy lógnak a levegőben, mint odaakasztott nyulak. És ezt az amerikai éppen ugy természetesnek találja, mint azt, hogy az egy ember által elfoglalható területnek egy harmadával kell beelégelnie a kocsiban, hogy másnak is hely jusson. Ebben a tekintetben az amerikai türelem páratlan. Sohasem láttam egy villamos-kocsit a megállóhely előtt megállani, amelyen a kalauz vagy a közönség szuverén fensőbbséggel rámutatna a kis táblára, amelyről a várakozóra rámered a vigasztalan irás: »megtelt«. Ha csak egy talpalatnyi hely van, ahol még valaki megállhat, azt elfoglalják és a fönt szorulók még jobban szorulnak össze, hogy az uj jövevény is elférhessen. Soha ezért senki részéről egy rosszaló szó, soha egy barátságtalan megjegyzés.

A délben jelentkező éhség csillapitására szolgálnak a »bar room«-ok vagy köznyelven

a »saloon«-ok, amelyekben csak italt árusitanak, a »chop houses«, amelyekben kizárólag csak ürühus kapható, az »oyster saloons« csak osztrigával és halfélékkel, a »dairy restaurants« — tejcsarnokok — és a »quick lunch rooms«, ami magyarra forditva annyit tesz, hogy gyors evési helyiség.

A leglátogatottabb a »bar«, már csak azért is, mert ezekben csak az italok lesznek fizetve, az étel teljesen ingyenes. Ez a furcsának látszó berendezés azonban nem egyéb, mint furfangos megkerülése a vasárnapi munkaszünetnek. Az amerikai tudniillik feltétlenül tiszteli a törvényt, de ha megkerülheti, hát meg is teszi. Vasárnap ugyanis minden ital elárusitása tilos, kivételt csak azok a helyiségek képeznek, a melyekben ételeket felszolgálnak és igy a »bar«-tulajdonosok vasárnaponként valósággal pazar büffet-et állitottak fel vendégeiknek, hogy az ételkiszolgálás cimén italokat mérhessenek. És hogy a jámbor csalás tulságosan szembeötlő ne legyen, ezeket a buffet-ket a hét minden napján állandósitották. A versengés, amely a bar-tulajdonosok között keletkezett, természetesen csak látogatóiknak vált javára, mivel az egyik az ételek dus választékával, jóságával és finomságával igyekezett tulszárnyalni a másikat. Aki egy pohár sört, whiskyt, brandyt,

knickebeint — amelyet táplálkozás céljából, józan fejjel és nem mámorosan, átdorbézolt éjszaka után isznak — vagy bort, amelyeknek egységára rendszerint tizenöt cent, vesz magához, annyifélét és oly mennyiségben ehetik a buffet ételeiből, amennyi neki tetszik. Igaz, hogy ezzel a szabadsággal sohasem él vissza senki és ritkán akad olyan ember, aki többet enne belőlük, mint amennyi éppen szükséges, hogy az ital rá jól essék. De nem is ellenőrzi senki, ez itt, mint sok egyéb, tisztán bizalom kérdése. Ez a »bizalom« egyátalában sok gondolkodni való anyagot ad az európai embernek. A bar-okban nagy kosarakban rengeteg evőeszköz fekszik, — az ember maga szolgálja ki magát — egy asztalon valóságos hegyet képeznek a tiszta, hófehér szalvéták, mindenki számára, aki oda betér, az utcákon, a legforgalmasabb tereken felállitott postaszekrények tetején garmadában fekszenek a levelek, amelyek vagy terjedelmüknél fogva nem dobhatók a szekrényekbe, vagy ezek tulteltsége miatt egyáltalán be nem férnek és soha senkinek sem fog eszébe jutni még pajkosságból vagy éretlen tréfából sem, hogy közülük csak egyet is ledobjon vagy elvigyen. Láttam Philadelfia egyes utcáiban levélszekrényeket, amelyeknek egész tetejét emelik fel és ugy teszik beléjök a leveleket. Sohasem vesz el belőlük egy sem.

Pedig ha meggondoljuk, hogy Amerika és különösen New York az európából elmenekült csirkefogók, kicsi és nagy tolvajok menedékhelye, arra a gondolatra kell jönnünk, hogy azok ott vagy megjavultak, vagy benszülött kollegáiktól megtanulták azt a hasznos principiumot, hogy »kicsiségekkel« nem foglalkoznak.

New York külső képe olyan, mint egynémely asszony, akiről azt mondjuk, hogy »éjjeli szépség.« A hatalmas, az erős, a puritán, a munkás New York estére olyan diszbe öltözik, mint egy dolgos háziasszony, aki tündöklő öltözetben, megrakva ékszerekkel, bálba megy. Világitása olyan csillogó, olyan fényes-káprázatos, olyan szingazdag, hogy először látva, akaratunkon kivül is csodálkozva vetjük fel a kérdést, hogy vajjon micsoda alkalomból van ez a fényes illumináció. Pedig nem egyéb az, mint New York mindennapi világitása. Az utcákon elhelyezett töméntelen ivlámpák valósággal elhomályosulnak a reklamot szolgáló millió és millió fehér és szines izzólámpák fénye mellett. A cégtáblák betüi villamkörtékből vannak összerakva, egyik-másik áruház homlokzatát óriási transzparentek fedik, a szinházakkal szemben, a járda tulsó szélén nagy vasalkotmányok állanak, amelyeket a villammal megvilágitott, higanygőzökkel telt üvegcsövek mint tekerődző lángkigyók fon-

nak körül, kisérteties, halvány violettszinnel világitva meg a szinház képes reklámlapjait. A percenkint szintváltoztató hirdetési táblák itt már nagyon közönséges reklamszámba mennek. Ezek helyett Eifel-tornyoknak beillő állványokat látunk olyan müvészien és olyan pazarul összeállitott fényárban, amelyet csak az tesz érthetővé, hogy a »business« érdekében vannak ott. Mert ettől az amerikai nem sajnál semmit, neki meggyőződésébe ment át Barnumnak, a reklam nagymesterének az az axiomája, hogy »the secret of success is advertise and andvertise and nothing else«. A siker titka a reklam és semmi más. A Barnum cirkusza és a hyppodrom előtt egyenesen vakitó és szédületes a reklamvilágitás. Az előbbi előtt tiz-tizenkét emelet magasságba felnyuló, ezer és ezer szines villamkörtével telehintett állvány tetejéből magas árboc emelkedik ki, teleaggatva fényvirágokkal, csucsából pedig gazdag sugárkévék szórják a világosságot, mintha valami szétpattant rakéta akadt volna meg benne és sisteregve, sziporkázva égne ott tovább. Egy éjjeli séta New York utcáin igazán gazdagon jutalmazza meg azt a fáradságot, amelybe az kerül. A forgalom az utcákon semmivel sem kisebb a nappalinál, de annál változatosabb. Egyik érdekesebb, egyik különlegesebb kép követi a másikat. Egy szom-

széd utcából hangos zene hallatszik, amelyet cintányérok és nagy dob kisérnek. Az első pillanatban azt hiszi az ember, hogy a nagygyakorlatokról hazatérő valami katonaezred fog előttünk elvonulni és egyszerre csak kibontakozik egy furcsa menet, amelyen el nem mosolyodni igazán lehetetlenség. Jön a »salvation army« — az üdv hadserege. Elől feketébe öltözve, kezében a tambur-botot lóbázva lép egy szikár, magas férfi, mögötte a nyolc-tiz emberből álló zenekar és utánuk négyes sorokban, akár egy jól drillirozott század, az üdv hadseregét képező nők nagy csoportja. Sötétkék ruhában, széles, barna szalmakalappal a fejükön, rendületlen komolysággal és nemes hivatásuknak tudatával lépkednek az előttük haladó zenekar ütemei után, amelyet amikor elhallgat, egyedül a nagy dob vált fel, tompa, ritmikus ütésekkel kisérve a sereg lépéseit. Ahogy nagyobb térre kiérnek, körbe állanak és énekelnek — szent dalokat. De ne hogy azt higyjük, hogy ezek a »sacret songs« — szent dalok valami zsoltár vagy dicséret kottáira vannak lerakva, az ájtatos, szent szöveget ismert, népszerü, profán dalok melódiáival éneklik, olyanformán, mintha az: óh menybéli . . . kezdetü dicséretet a »fésü, kicsi fésü« dallamára énekelnék. A publikum velük fütyüli a nótát és szivesen és busásan adakozik a perselybe,

amelylyel a nők egyike a befejezett dal után körüljár. Rengeteg az a pénz, amelyet ez az üdv hadserege összegyüjt és amely teljesen megérdemli az »üdv« elnevezést. Mert üdvösebb, áldásosabb célokra alig lehetne a pénzt forditani, mint ahogy azt ezek az együttesen, kaszárnyarendszerben élő, a legcsekélyebb igényekkel biró nők teszik. Ezer és ezer embert mentenek meg az elzülléstől, ruhát és élelmet osztogatnak, kereséthez segitik a munkanélkülieket és legujabb intézményük az öngyilkosjelölteket megmenteni és visszaadni a munkának.

Egy másik tér közepén, hajadon fővel, a kövezeten térdepel egy sötét alak. Az arramenők megállanak és lassanként sürü embertömeg verődik össze, egy kört alkotva a térdeplő, magában elmerült ember körül, akinek mellére lehajtott fejéről mint sürü fátyol hull alá hosszura nőtt haja, teljesen eltakarva az arcot. Azt hittem, hogy valami vallási tébolyban szenvedő csöndes őrült tévedt ide, akit sajnálkozva állnak körül az emberek. Mikor ezek már annyira felszaporodtak, hogy a szituáció a továbbfejlesztésre alkalmassá vált, amit a térdeplő hajfátyola alól csakhamar kifürkész, lassan felemelkedik és hangos szóval üdvözli az összegyülteket. Azután rövid imát mond és elkezd prédikálni és szónokol olyan hévvel, a szent meggyőződés olyan erejével, mint

egy ujkori messiás. Nemsokára kisül, hogy ez egy baptista hittéritő, aki igy akarja összetoborzani eklézsiájának hiveit és prédikációját azzal végezve, hogy akinek lelkéhez pedig utat találtak az ő szavai, jöjjön el az ilyen meg ilyen számu utcában lévő templomába, amelyben szives vendégszeretettel fogadtatik bárki, még ha — néger is. És azután, mint aki jól végezte dolgát, fejébe nyomja nagykarimáju kalapját és lassan indul el, hogy egy másik téren elülről kezdje.

Alig hogy vége van ennek a szinpadi jelenésnek, alig oszlott szét a közönség, nyomban következik a másik. Valaki bemegy a legközelebbi restaurantba, szó nélkül kihoz egy széket és a tér közepére állitja és otthagyja. A közönség már tudja, hogy ez mit jelent és néhány perc mulva uj emberkör képződik a szék körül, most már nagyobb, sürübb tömeggel. Egyszerre csak magas, szikár fiatalember áll fel a székre és egy olyan véres száju szociáldemokrata beszédet tart, amiért nálunk valakit nem osztályelleni izgatás cimén csuknának el, hanem egyenesen mint futó bolondot a Lipótmezőre vinnének. És nincs egyetlen rendőrtanácsos, fő- vagy alkapitány, aki a beszélőtől elvonná a szót vagy az előre be nem jelentett gyülést feloszlatná, szavait nem ellenőrzi és nem sza-

kitja félbe más, mint maga a hallgató közönség, amely hangos közbekiáltásokkal ad tetszésének vagy nem tetszésének kifejezést, egy csöppet sem válogatva az erre alkalmas kifejezést és ha mindjárt egy erőteljes amerikai káromkodás alakjában, mint például: »bloody fool!« — véres bolond. Amint ez a székről lelép, nyomban felugrik egy másik, hogy hasonló vervvel, tüzes szónoki hévvel megcáfolja vagy megerősitse az előtte szóló beszédjét, ugyanannyi bolondot hordva össze, mint amaz. Mikor a publikum a sok szót már megelégelte, egyszerüen ott hagyja a szónokot, aki szépen visszaviszi a széket, ahonnan hozta és tovább megyen, hogy másutt ő is elülről kezdje.

A »Bowery«-n, New York leghirhedtebb városrészében, egy bar-ból, amelyben nyilván összevesztek és egymást halálosan megsértették, kirohan az utcára két ember, hogy ott rögtön elintézzék az ügyet a lovagiasság szabályai szerint — boxolással. A két gentlemen nem cseréli ki elébb névjegyét, nem járnak elébb segédek után, nem keresnek fegyverbiróságot és nem kutatnak utána nincs-e a másiknak valami elintézetlen ügye, amely diszkvalifikálja, hanem elintézik a dolgot maguk között, ott a szinhelyen és mindjárt. »Come on!« — gyere — kiáltják egymásnak és mindegyik leveti a kabátját. Az összeszaladt nézőközönség rögtön két

pártra szakad, ugy, hogy a párbajozók mindegyikének nem egy, hanem egyszerre ötven szekundánsa is akad. A közelben álló rendőrök is egyszerre nézőközönséggé vedlenek át és olyan feszült érdeklődéssel kisérik ezt a páros viaskodást, akár csak valami sportversenyt. A két ember neki megy egymásnak és püfföli, üti egymást, csakugy szemelőtt tartva, mint nálunk, a bölcs szabályt, hogy »csak a fejét, hogy meg ne sántuljon«. És mindezt természetesen a boxolás szabályainak szigoru szemelőtt tartásával. Egyszerre az egyik valami szédületesen ügyes kézmozdulattal ugy az álla alá vág öklével a másiknak, hogy ez menten a kövezetre vágódik. Ezzel azonban korántsem végződött be a párbaj. Az elbukott féllel szimpatizáló közönség hamar felemeli az elesettet, vizzel locsolgatja, brandyt önt a szájába és nagyon azon van, hogy ismét helyreállitsa és ujra harcképessé tegye. Mikor ez megtörtént, uszitani kezdik, hogy ne hagyja magát. »Hurry up!« — Előre! — kiabál feléje a pártja, ez pedig dühösen nekiiramodik ujra a másiknak és a következő pillanatban ujra a kövezeten fekszik, ahová a gyomorgödrébe talált ütés leteritette. Az élesztési kisérletek ujra kezdődnek, ezalatt pedig a rendőr az »ambulance« — a mentőkért — telefonál és pár perc mulva elviszik a sebesültet a legközelebbi

kórházba, a közönség elégedetten oszlik szét és elégedetten távozik a másik párbajfél is azzal a büszke és nyugodt tudattal, hogy a becsületén esett csorbát emberül kiköszörülte.

IX.

Hogy az amerikai az egész napi fáradságos és nehéz munka után szórakozásra vágyik, csak természetes és ezt a szórakozást a nagyszámu szinházakban, vaudeville-kben, cirkuszokban, hyppodromokban, music-hall-okban stb. stb. bőven meg is találja. »Az amerikai valósággal bomlik a szinház után« — mondta egy new yorki ismerősöm és nincs város az egész világon, amelynek annyi szinháza volna mint New Yorknak. Eltekintve minden mástól, negyvenkét szinháza és két operaháza van, amelyek közül állami vagy városi szubvencióban vagy bármi más segélyben, kivétel nélkül egy sem részesül. Boldogulnak, megélnek azok a maguk kenyerén is, még pedig busásan. Olyan bevételekről, amilyeneket a new yorki szinházak csinálnak, nálunk egy direktor még álmodni sem merne. Pedig azoknak a szinházaknak müvészi nivója, — nem az előadásokat értem, hanem az előadott darabokat, — nagyon mé-

lyen áll a mi szinházaink nivója alatt. Olyan darabokért, amelyekkel oda át milliókat harácsolnak össze, minálunk meglincselnék a direktort, szinészt, szerzőt egyaránt, ha az nálunk is ugy volna divat, mint Amerikában. Kivételt csak két szinház képez, a Knickeboker, azelőtt Abbey szinház és a Metropolitan Opera House. Az előbbeniben csak klasszikus és elsőrendü becscsel biró darabokat adnak elő, abban aratta nagy diadalait Irving és ragadták el vendégjátékaikkal az amerikaikat Sarah Bernhard, Rejan asszony stb. stb. Az utóbbiban is csak Wagner és egyéb kiváló európai zenemüvek kerülnek előadásra és rendszerint európai müvészekkel. Ha már a szinházak helyárai egyáltalán magasak, a két utóbbiban olyan horribilisek, hogy azokat látogatni csak igen vagyonos emberek engedhetik meg maguknak. De a szórakozni vágyó és a nagy áraktól soha vissza nem riadó közönség ezeket is megtölti estéről-estére, dacára annak, hogy egy darab, amelynek ha megvan a maga »star«-ja — és ez a fődolog — és a közönség tetszését megnyerte, ugy petrifikálódik azon a szinpadon, mintha onnan lekerülni többé sohasem szándékozné. Hiszen nálunk is reportoaron lehet tartani egy népszerüvé vált darabot, a megfelelő »star«-ral, két-három hónapig, de hogy az megszakitás nélkül két-

három évig és kivétel nélkül minden nap és telt ház mellett menjen, igazán csak New Yorkban lehetséges. Kivétel nélkül, mert még vasárnap is, amikor a munkaszünet miatt csak ugynevezett »sacret« — szent-darabokat szabad előadni, szinre kerülnek. Az élelmes amerikai tudniillik a szinházakra szóló ezt a tilalmat éppen ugy játsza ki, ahogy azt az italmérési tilalommal teszi és a szinlapra egyszerüen kiirja, hogy: ma este mint »sacret« darab előadásra kerül az és az, például a »The girl of the golden West« — az arany nyugat leánya cimü operette és rendben van minden. A külömbség csak az, hogy az előadás egész folyamata alatt a függönyt leereszteni nem szabad.

Egyes szindarabok, nemcsak hogy az ezredik egyfolytában való előadást — jubilálás nélkül — megérik, néha egész külön szinházat épitenek egyetlen darab kedvéért, amelynek kiállitására, jelmezeire stbre hallatlan összegeket költenek. A tizennegyedik utcában felépült egy szinház, amelyet a Wallace »Ben Hur«-ja számára rendeztek be és amelyben ez a darab három év óta estéről-estére, zsufolt ház előtt lesz előadva. Aki Wallacenak ilyen cimü regényét ismeri, könnyen elképzelheti, micsoda méretekre, micsoda technikára van szükség, hogy az előadásra kerüljön. De ezek csak hagyján,

ezek az amerikai muzsa komolyabb templomai. A többi majdnem kivétel nélkül, a vig, a komikus, a burleszk müfajt kultiválja és ezek azok, amelyek az amerikai szájiznek legjobban megfelelnek. Az a munkában megedzett, kemény nép mulatni, kacagni akar és ahogy az a néző közönség a leghülyébb szójátékon, ha az valami aktuális dolog körül forog, szivből tud hahotázni, ugyanazzal a naivsággal keserü könnyeket tud sirni a legbanálisabb, legelcsépeltebb, drámainak mondott jeleneten. Egy kőszivü apa, aki kitagadja, elüzi fiát a szegény, de szép — mert szépnek kell lennie — leányhoz való szerelme miatt, legádázabb gyülöletüket kelti fel, mig a szerencsétlen fiu iránt a legnagyobb rokonszenv megnyilvánul. Részt vesznek a fiu küzdelmében az apja ellen és amikor azok az időközben megszületett és kissé felcseperedett fiugyermek közvetitésével, aki régi minta szerint a nagyapja parkjába téved, egymással kibékülnek és egymás nyakába borulnak, előkerülnek a zsebkendők, amelyekkel elébb könnyeiket leszáritják és azután tapsolva, tombolva lengetik az előadók felé, igen nagy tetszésüknek kifejezése gyanánt.

Az ugynevezett bohózat szerkezete, a feladat, amelyet az előadóknak meg kell oldani, egészen különleges valami. A komikusnak nemcsak kitünő szinésznek kell len-

nie, de kiváló akrobatának is, nem szabad hiányozni a »star«-nak és lövöldözni kell minél többet és minél nagyobb kaliberü revolverekből. Lövöldözés nélkül nincs darab, akár vigjáték, akár bohózat, szinmü, dráma vagy tragédia. Azt az indiánust, aki a szinpadon egy fehér asszonyt elrabol és odujába visz, fel kell kutatni minden áron és ott nyomban meglincselni, különben a darab megbukik. Az egyik Vaudevilleban láttam egy bohózatot, amelyről csak azért irok, hogy képét adjam annak, mi mindent kell egy ilyen szinház komikusának tudni. Egy fiatal hölgy, akit hosszabb utra indult férje vig szalmaözvegyi állapotba juttatott, természetesen randevut ád az őt állhatatos szerelmével ostromló galanjának és az obligat igéző pongyolában az erkélyen állva, várja. Az egy emelettel feljebb lakó hölgy ujra akarja tapétáztatni szobáját és az odarendelt munkás, hosszu létrával a vállán és nagy tapéta hengerekkel a hóna alatt be is állit, csakhogy tévedésből egy emelettel lejebb. Amint ebből a recipéből látszik, a bohózat szerzője már eléggé jól kitaposott ösvényen halad. De itt nem ez a fődolog. Az amerikai vigjáték, bohózat vagy drámairó egy csöppet sem törődik azzal, hogy az egymást követő eseményeket micsoda motivumok hajtják előre és irói lelkiismeretét egy pillanatra sem homályositja meg

az, hogy azok között sem lélektani, sem egyéb bármi néven nevezendő összefüggés nincsen és hogy egyes alakjai ugy jönnek-mennek a deszkákon, hogy minden nem amerikai csodálkozva kérdezi magától, hogy ezek hogy kerülnek ide? Nekem ugy tüntek fel, mint a cirkuszok »dummer Auguszt«-jai, akik csak arra valók, hogy a nagy pauzákat mókáikkal kitöltsék. Ámbár azzal sem törődnek sokat, egy ilyen pauzát egyszerüen kitöltetlenül hagynak és nem egyszer van rá eset, hogy hosszu percekig egy teremtett lélek sincs a szinpadon.

A munkás a szerelmes szivü asszony szobájában menten hozzálát a munkához. Odatámasztja létráját a falhoz és mint aki jól tudja, hogy mi a teendője, vigan szakgatja le a tapétákat a falról. Ekközben az asszony, aki a várakozást az erkélyen már megunta, belép a szobába és rémülten látja azt a rombolást, amely szobájában végbemegy. Sikoltozására a munkás hanyat-homlok bukik le a létráról, utközben egy pár bukfencet vetve a levegőben. Berohannak az inasok és kezdődik a hajsza. Az asztalokon, zongorán, paravantokon keresztül ugrálás, ablakon ki, ajtón be való bukdácsolás végtelen komikumával és az előadó rendkivüli ügyességével olyan ellenállhatlanul magával ragadja a nézőket és amikor még ráadásul kellő számu revolverlövéssel tele puf-

fogták a szinpadot és a közönség falrengető hahotájából már kissé kifujta magát, olyan orkánszerü tapsvihar keletkezik, amilyenben nálunk a legünnepeltebb primadonna a vasfüggöny kisajtója előtt sem részesül. A kómikus pedig nemcsak remekül elgimnasztizálja szerepét, de olyan müvészettel is megjátsza, hogy bármely első rendü szinész becsületére válnék. És bármennyire silányak is darabjaik, az előadók kitünően játszák meg szerepeiket akár bohózatról, akár drámáról legyen szó. Az előbbieken kacagnak, az utóbbiakon könnyezni bőségesen van alkalmuk és ez nekik elég, több, minden. A lasciv dolgokat, vaskos kétértelmüségeket, a frivolitást határozottan perhoreszkálják és ha valaki ezeket szinpadra vinné, felháborodással visszautasitanák. A frivolitást a komikum és a vele karöltve járó akrobatizmus, a szinpadjainkon ma már nem két-, hanem nagyon is tisztán és világosan egyértelmü házasságtöréseket pedig a revolverlövöldözések és a daraboknak pazar fényü kiállitása helyettesitik. Aki New York egy szinpadán a Wedekind »Tavasz ébredés«-ét előadni merné, annak nemcsak a rendőrséggel gyülnék meg nagyon komoly kimenetelü baja, de szinházát is menten becsukhatná, ha ugyan a mélyen tisztelt közönség felháborodásában szét nem szedné. És igy természetes, hogy orfeumokat, Folie

capriceokat és Caffé parisieneket ott meg nem tűrnek.

A szinházak mellett a cirkuszok és a hyppodrom birnak a legnagyobb vonzóerővel. Dacára annak, hogy nézőterük öt-hatezer üléssel van ellátva, estenként annyira zsufoltak, hogy aki jegyét napközben és elég korán meg nem váltja, csak igen nagy agiotage-al vásárolt jegygyel juthat be. A Barnum-féle állandó cirkusz méreteiről könnyen alkothat magának fogalmat, aki utazó sátorvárosukat egyszer látta. A hyppodrom ma már ezen is tultesz. Óriási vasépületben áll a rengeteg szinház, hatezer, amfiteatralikusan elhelyezett ülőhelylyel és nagyszámu páholyokkal. Szinpadja olyan nagyméretü, hogy husz-harminc lovas és pár száz ember könnyen fér el rajta. Két év óta két darab van megszakitás nélkül repertoárján, a »Pionier's Days« — a pionirok napjai — és a »Neptun's Daughter« — Neptun leánya. Mindkettő, eltekintve a repertoár többi számaitól, olyan attrakciók, amelyek a szórakozni vágyó és a rendkivüliségeket már megszokott közönséget teljesen kielégitik. Az elsőben a fehéreknek harcát mutatják be a földjüket védő indiánusokkal, olyan lovas csatározásokkal, puskaropogással, revolverezésekkel, hogy valóságos háborunak is beillenék. A másodikban a szinpadi technikának, a masineriá-

nak, a fényes és pazar kiállitásnak olyan mértékével, a női szereplőknek olyan rengeteg sokaságával ismerkedünk meg, amelyről szinpadon eddig fogalmunk sem lehetett. A női szereplők — mint minden szinpadon — olyan felségesen, olyan észbontóan szépek, hogy alig lehet megérteni, hogyan tudott a direktor ilyen szépség-kollekciót összetoborzani. A hatezeren felül számláló közönség pedig lefizetett magas beléptidijáért, minden mértéken felül mulat, élvezetében semmi korlátozás, semmi rendőri, közbiztonsági stb. intézkedések nem zavarják, mindenki annyit cigarettázik, szivarozik, amenynyi neki jól esik, már csak azért is, mert jól tudja, hogy abban a vasból és kőből épült házban a cigarettájától legfeljebb a szomszédjának kabátja éghet ki.

X.

Európában is megvan az a szokás, hogy ha valaki ismerősével találkozik, azt kérdezi tőle: hogy van? Az amerikai éppen ugy, mint az angol, ha neki valakit bemutatnak, nem »örül a szerencsének«, nem »érzi magát megtisztelve«, hanem azt mondja — mondja, mert ez nála már nem is megy kérdésszámba — »how do you do« — hogy érzi magát és ha európaival áll

szemben, nyomban hozzáteszi — és ez már határozott kérdés —how do you like Amerika? — hogy tetszik önnek Amerika? Az elsőnek, éppen ugy, mint nálunk, semmi jelentősége, formai dolog az ott is és nem is kifejezője annak a különös érdeklődésnek, amellyel becses hogylétünk iránt viseltetik. Az utóbbi kérdés már egészen más. Abban van valami, ami provokativ. Igaz, hogy már annyira megszokottá vált náluk, hogy az idegenre különös, hogy ne mondjam, kissé komikus benyomást tesz, mikor például a megérkezett hajó kikötése előtt a quarantainnek hajónkra jött orvosa azt kérdezte tőlem, hogy tetszik önnek Amerika, még mielőtt a földjére tettem volna lábamat. Erre a kérdésre ők mindenáron választ akarnak, tudni akarják, hogy egy emberre onnan nyugat felől milyen benyomást tesz az amerikai élet és berendezkedés. És hogyha az idegen a vendégkötelességből folyó tuláradó dicséretekkel beszél róluk és elragadtatásának ad kifejezést a látottak és tapasztaltak fölött, meglátszik rajtuk, hogy ezt a feleletet várták, meglátszik, hogy mérhetetlen hiuságuknak, alkotásaikra való büszkeségüknek az jól esett. Ha azután a dicséretek közé egy kis nyiltság is belevegyül, ha egy s más dolog fölött idegenkedő, vagy éppen nem tetsző nyilatkozatot teszünk, az azért sohasem sérti hiu-

ságukat, ellenkezőleg, belátják a hiányokat és mentik azokat. Amikor a müvészetükről szólva, azt mondtam, hogy az nagyon messze mögötte áll Európának, mindjárt készek voltak a felelettel. »Mi első sorban kereskedő nép vagyunk. Önök mögött ezredéves kultura van és a müvészet bölcsőjét önöknél már egy ezredév előtt ringatták. Az államok történetében nekünk még nem jutott szerep. A mi országunkat nem söpörték végig népvándorlások, a mi kulturánk nem vegyülhetett más népek kulturájával és amit megteremtünk, azt magunkból kell meritenünk. Nekünk a belső viszonyainknak kialakitása és megszilárditása volt a mindennapi kenyerünk és még ma is az. Mi ismerjük a nyugati kulturát, ismerjük az európai szokásokat és életfelfogást, jobban, mint önök odaát a mieinket, amelyekről önöknek csak téves ismereteik vannak, amelyeket többnyire csak ugy itélnek meg, mint azok a franciák Magyarországot, akik azt Tissot-nak »Au pays des Tziganes« cimü munkájából ismerik. Önöknek a yankee az, ami amazoknak az önök »villogó inexpressible«-je. Mi átveszünk Európából mindent, ami hasznos, szép és jó, de ahhoz idő kell, hogy a mi gyermekcipőink az önök hétmértföldes csizmáival lépést tarthassanak. És tényleg, átveszik, gyüjtik, mint a méhek a virágok himporát

és ha müvészetük a skulpturában, a festészetben, a zenében, a drámairodalomban nagyon mélyen áll is az európai alatt, vannak egyes müvészeti ágak, a melyekben azt messzire tulhaladták. A Tiffany üvegjei müvészet dolgában tulszárnyalják Murano készitményeit és a rookwoodi gyár vázái a Tanagra-vázákkal állják ki a versenyt. És amit kezdenek, amit csinálnak, azt mindjárt alaposan és grandiózusan inditanak meg és rányomják az amerikai bélyeget, a szabadság, egyenlőség és testvériség virágaiból font koszorut, közepén a legszebb virággal, a humanizmus virágával. Eltekintve a szabad lyceumoktól vagy ahogy ők nevezik, az »university extension«-től, amelyet nálunk nem ismert magaslatra emeltek, iskoláik olyan nagyszámuak, szervezésük olyan tökéletes, hogy a müvelt kultureurópa sokat tanulhatna tőlük. Ők a népoktatási kényszert máskép értelmezik mint minálunk. A kényszeriskoláztatás a képzelhető legszigorubban vétetik, de ennek keresztülvitelét bölcs és nagylelkü belátással lehetővé is tették. A legalsó elemi tanitástól a legfelsőbb egyetemi oktatásig mind ingyenes. A tandijak, a vizsga- és szigorlati-dijak, felavatási, oklevél- és nem tudom még miféle dijak az amerikaiak szótárából teljesen hiányzanak. Az iskolákat az Egyesült-Államok egész területén az ál-

lam tartja fenn, tanitóikat nem tiszteli meg ugyan »a nemzet napszámosai« jelzővel és nem is ad nekik napszámosi fizetést, hanem megfizeti őket tisztességesen és tisztességes megélhetést biztosit számukra, akiknek nincs szükségük arra, hogy miniszteri előszobákban ácsorogjanak, hogy koldusfizetésüket egypár alamizsnafillérrel megjavitsák. Hogy ott honnan veszik a sok pénzt? Hát kérem, nem eszi meg a militárizmus . . .

A rendes iskolákon kivül rengeteg számu ingyenes iskola van a felnőttek és különösen este a munkások számára. A gyárból eltávozott munkás hazasiet, elkölti ebédjét, megmosdik és tisztán felöltözik, azután elmegy valamelyik esti iskolába, leül egy padba, anélkül, hogy valaki kérdezné, hogy ki ő és merre van hazája, — és tanul, ha idegen, angolul, ha egyebet akar, hát egyebet. Különösen az angol nyelvet tanitó iskola sok. Az amerikaiak nagyon jól értenek ahoz, hogy kell az idegenből amerikait csinálni és nincs ország kerek e földön, a melyben a bevándorolt olyan gyorsan és olyan tökéletesen átvedlenék, mint náluk. Volt alkalmam egy kivándorolt magyarral beszélgetni, aki egy nagyszabásu asztalosgyárnak volt rajzolója és aki ügyessége és szorgalma révén a legjobb anyagi viszonyok közé került. Arra a kérdésemre, hogy mi-

kor jön haza, a következő választ kaptam: »Dehogy megyek vissza a tekintetes házába« — ez az ember bizonyosan olvosta a Tóth Béla »Esti levelét« — adót nem fizetek, gyermekeim iskoláztatása nem kerül pénzembe, még tanykönyvekkel is ingyen ellátják őket és amit keresek, azt kizárólag a magam és családom megélhetésére fordithatom. Amig a becsületesség utjáról le nem térek, hatóságokkal nincs dolgom és ha még is akad, nem kell már az utcán levennem a kalapot és alázatosan besompolyogni, hogy azután rám ripakodjanak, hogy »várjon kend odakint!« Itt éppen olyan gentleman vagyok, mint maga a köztársasági elnök, megbecsül a gazdám mint munkást és magához hasonlónak tart, mint embert. Közöttem és valamelyik milliárdos között csak az a különbség, hogy neki több pénze van mint nekem, az pedig az ő baja. Az ő gyermeke egy padban ül az enyémmel és éppen ugy nem fizet tandijat és éppen ugy kap ingyen könyvet mint az enyém. Szeretem hazámat és magyar hazám iránt való szeretetre oktatom gyermekeimet; a magyar haza boldogulását mindennapi imáimba foglalom, — but J am an amerikan citizen — amerikai polgár vagyok és az maradok. Bizony szégyeltem magam egy kicsit.

Az iskolák után a nyilvános könyvtárak

azok, amelyek a szépnevelés előmozditására vannak hivatva. Sehol nincs a világon annyi nyilvános könyvtár, mint az Egyesült-Államokban. Legszebb a washingtoni, leggazdagabb a bostoni. Az utóbbiban egy millió a kötetszám. Nincs nyilvános épület, amelyet olyan pazar-gazdagon kiállitanának, mint azokat a »Public Library«-kat. Olvasótermeik óriási nagyok és magasak, ablakaik a padozattól a tetőig érnek és berendezésük minden tekintetben csak kényelmes. Könyvállványaikat földalatti folyosókban sineken szállitják egyik teremből a másikba és pneumatikus csöveken keresztül adják le szemfényvesztő gyorsasággal a keresett könyveket. Ezek a könyvtárak kivétel nélkül mindenki számára hozzáférhetők és végig tekintve egy ilyen olvasó-termen, meggyőződünk róla, hogy a legegyszerübb munkástól a legelőkelőbb emberig minden állás van képviselve. Ezekben a könyvtárakban, amelyekben az idegen nemzetek irodalma éppen ugy feltalálható, mint az angol és amerikai, nemcsak hogy kényelmesen lehet bárkinek olvasni, hanem bárki és bármilyen könyvet kölcsön is elvihet. És teheti azt minden előzetes ceremonia, utánjárás, protekció és biztositék letevése nélkül. Náluk nincsenek a könyvtárak a Salamon hét pecsétjével lezárva és nem emberfaló sárkányok őrzik

bejáratait. Ahoz, hogy valaki könyvet kölcsönben elvigyen, nem kell egyébb, mint egy arra való cédulán a saját nevét aláirni és egy őt ismerő amerikai polgárral aláiratni. Dacára ennek az egyszerü és könnyü eljárásnak, soha sem fordul elő, hogy egy kölcsönadott könyv ép és tiszta állapotban vissza ne kerüljön.

Sajnos, nem lehet ugyanazt mondani, amit az iskolákról és könyvtárakról, a népnevelésre hivatott egy harmadik tényezőről, a hirlapirodalomról. Sehol a világon nem olvasnak annyira ujságot, mint Amerikában, sehol sincs olyan kifejlett, olyan gyors és olyan gondos hirszolgálat és sehol sincs lap, amely mint ott, nyolc-tiz kiadásban is egy nap megjelenjen. A rotációs gépek szünet és megállás nélkül dolgoznak. A »New York Herald« nyomdája valóságos látványosság számba megy. A szuterenben lévő mühelynek egy-egy óriási üvegtáblából álló ablakai az utcára nyilnak és az arra menő jól szemügyre veheti a nagymennyiségü, folyton üzemben tartott rotációsokat és a belőlük kikerülő ponyvanagyságu hirlapokat. Az emberek az utcán, gyors menés közben, villamosokon és mindenütt, ahol csak lehetséges, ujságot olvasnak. Ahány ember a közuti kocsik valamelyikében ül, — van ott közöttük néger, kinai, japán stb. — az mind ujságot

olvas és nem egyszer lehet az olvasott ujságok között német, magyar, kinai, tót vagy héber betükkel irott, német szövegü zsidó lapot látni. Könnyen elképzelhető, hogy olyan olvasókedv, olyan rengeteg ujságfogyasztás mellett, micsoda befolyást gyakorolhatnának az ujságok a népnevelésre, ha arravalók volnának. Csakhogy az amerikai ujság a mieinkhez képest a legalpáribb valami. Két irányelvök van, a szenzáció és a reklám. Ennek a kettőnek szegődtek szolgálatába, ezt a kettőt fejlesztették nagygyá, a többi azonban semmi. Szerkesztésük olyan silány, összeállitásuk olyan kusza, hogy ember legyen, aki magát bennük kiismeri. Valóságos orgiák azok, — és ez a szép szokás már a mi lapjainknál is kezd meghonosulni, — amiket a fő- és utána következő alcimekkel végbevisznek. Egy ilyen főcim után öt, sőt néha nyolc alcim is következik és amiről tárgyal, egy kirabolt üzlet vagy annak meggyilkolt tulajdonosa, akinek a szöveg közé nyomatott arcképe sohasem hiányzik. Egy megkezdett rovatot hirtelen valami hirdetés szakit meg és csak a legnagyobb fáradsággal lehet a folytatását valahol a harmadik lapon megtalálni. A legcsekélyebb dolognak olyan feneket tudnak keriteni, mintha például a réznek nem lithiummá, hanem valóságos szinarannyá való át-

változtathatóságáról volna szó. Komolyabb politikai vagy nemzetgazdasági reflexiók, egy irodalmi becsü tárca, vagy egyéb valami, a legritkább esetekben találhatók és ha a ma élő legnagyobb tenoristának, Carusonak hangjával, énektudásával pár sorban végeznek, — majomházi kalandjáról heteken át hasábokat tudnak megtölteni, ami megint csak reklám. Vasárnapi kiadásaik valóságos foliánsok. Van azokban a főlapon kivül annyi melléklet, divat- és élclap, gyermekujság, kivágható és összerakható szines képek és annyi szingazdag illusztráció, hogy alig lehet elképzelni, hogy ilyen monstruózus ujságlap hogyan futja ki öt centből.

Amit a napilapok a népnevelés terén elmulasztanak, azt a rengeteg számban megjelenő »monthly« és »weekly«, havi és heti felyóiratok revuek és magazinok bőségesen kipótolják. Tartalmuk komoly és tanulságos, regényeik, elbeszéléseik, ismertetéseik és kritikáik magas irodalmi nivón állanak és olcsóságuk mindenki számára hozzáférhetőkké teszi. Minden lépten-nyomon egy elárusitó bodéba botlik az ember, amelyben garmadában fekszenek ezek a folyóiratok, nagyobb épületek előcsarnokában, éttermekben, vasuti állomásokon, szóval mindenütt feltalálhatók és óriási mennyiségben kelnek el. A közönség valóság-

gal falja ezeket a folyóiratokat és kiadóiknak bizonyára nem nagy gondot okozhat a kérdés, hogy fedezni fogják-e kiadási költségeiket.

XI.

Az utazás Amerikában ugyanazt a jelleget viseli magán, mint minden amerikai berendezkedés, — praktikus. De hogyha az amerikai vasutakat összehasonlítjuk az európaiakkal, bizony zavarban vagyunk, hogy melyiknek javára döntsük el az elsőbbséget. Röviden ugy lehet azokat jellemezni, hogy kétféle vonatai közül az egyik a pazar és kényelmes berendezésnek a netovábbja, a másik pedig olyan rosz, hogy európai ember méltán elcsodálkozik azon, hogy lehet rajta utazni. Ezek az utóbbiak, amelyek minden őrháznál megálló vegyes vonatainkhoz hasonlók, igazán csak az amerikai türelemhez lettek szabva. A kocsik nincsenek fülkékre felosztva, hanem egész hosszukban, akár csak egy nagy terem, egymás mögött álló padsorokkal vannak ellátva, középen mintegy félméter széles átjáróval. Az ülések mind előre néznek — hátrafelé senki sem ül — és olyan sürün vannak egymás mögött, hogy az utasnak nem kevés gondot ad, hogy lábait ugy

helyezhesse el, hogy azok elébb el ne gémberedjenek, semhogy a padsorok közötti szük tér azt természetszerüleg és csalhatatlanul ugy is meghozza. Ha valaki ülőhelyéről felkel, hogy a padból kimenjen és görcsbeesett lábait kissé kiegyenesitse, az előtte ülők valamennyijének fel kell állani és a padból kimenni, hogy az kijuthasson. Természetes, hogy a heringek módjára szorulóknak a forró nyári napokban nem valami irigylésreméltó lehet a helyzetük, de még télen sem, mert mig a kocsi közepén ülők az ott elhelyezett vizözön előtti kályha pokoli hőségétől majd megsülnek, a kocsi hátsóbb részében ülők majd megfagynak és dideregve ábrándoznak a hosszu uton a melegedők kellemes állapotáról, mint az észak törpe fenyője a tropusok pálmáiról. És mivel még az amerikai vasutakon sincs »osztálykülömbség«, csak kizárólag egy osztály, a kényelmes és kellemes utazás előnyeit csak ugy szerezheti meg valaki, ha a meglehetősen drága expressek valamelyikére ül. Az utóbbi időben kiküszöbölni kezdik ezeket az antidiluvian kocsikat és modernebb, kényelmes kocsikkal cserélik ki.

Az expressek kizárólag Pullmann kocsikból állanak, amelyek a legraffináltabb kényelemmel vannak berendezve. Az egész kocsi hosszában, két oldalt, — az átjáró ezeknél is a középen van — két személyre

való széles és mély támlásszékek állanak, amelyek mind előre néznek. Dacára a nagy menetsebességnek, rázásuk a legminimálisabb és az óriási nagyságu kettős ablakok nemcsak a füsttől és koromtól óvják meg az utast, hanem nagy látó körben engedik élvezni a vidéket, amelyen elhaladunk. Van fényesen berendezett étkezőtermük, külön dohányzó- és olvasótermük nagy választékbán a legfrisebb hirlapokból és jó könyvekből, iróasztalokkal a levélirók számára fürdő- és toaletszoba, benne papirburokba zárt szappandarabokkal, egész halom hófehér törülközőkkel és a nap és éj minden szakában meleg és hideg vizzel. Minden kocsiban egy kiszolgáló néger van alkalmazva, aki hófehér öltözékében és fekete, komoly ábrázatával az utasokat kiszolgálja. Ez késziti el este a hálótermet is. Ez az elkészités már egy kicsit furcsa. A néger a hosszu Pullman kocsi belsejét, közbetolt lapokkal rövid pár perc alatt hálófülkékké alakitja át, mindegyikben egy felső és egy alsó fekhelylyel, elől összevonható zöld függönynyel, amely azokat teljesen befödi. Mivel »nem dohányzó« vagy »női szakasz« — de még a mi vasutainkon igazán boszantó specialitást képező »szolgálati szakaszok« egyáltalában nincsenek, a fülkék egyikében férfiak, másikában nők alszanak, akiket egymástól csak azok a

zöld függönyök választanak el. Levetkőzni természetesen a függöny mögött kell. Ehez pedig specialis, külön tudomány szükséges. Amilyen rendkivül széles a fekhely, olyan alacsony a teteje, amely a felső fekhelyet képezi. Felülni ebben az ágyban csak ugy lehet, ha az ember semmibe sem veszi, hogy a fejét a tetőbe üti. A lefekvési müvelet tehát ugy történik, hogy az ember ruhástul belefekszik az ágyba és fekve hámoz le magáról minden ruhadarabot és azt szépen összehajtogatva, maga mellett, az ágy egyik oldalán elhelyezi. Hát bizony ez egy csöppet sem praktikus — nekünk. Az amerikai, aki ezt már megszokta, nagyon egyszerünek találja ezt a metodust és a kigyóember hajlékonyságát igénylő müveletet olyan gyorsan és olyan ügyesen bonyolitja le, hogy mire az egyiket a zöld függöny mögött alig hogy eltünni láttam, a következő pillanatban már a függöny előtt voltak a cipői, ami tudvalevőleg a vetkőzés legnehezebb része, kivált a náluk általánosan szokásos füzős cipő viselése mellett. A hálófülkék ilyen kényelmetlen berendezésével csak az a mód vetekedik, amelylyel a Pullmann-kocsiba való felszállás és lelépés jár. Az egyetlen lépcső olyan magosan van a földszintől, hogy arra fellépni csak valamely atletikai klub tagja képes, a leszállás-

nál pedig olyan nagyot kellene lépni, hogy az az ember összes zsigereit nem éppen gyöngéd érintkezésbe hozná egymással. Ezen azután ugy segitenek, hogy a néger a kocsiban tartott magas zsámolyt tesz a kocsi elébe, hogy az utas könnyebben fel- vagy lemehessen. Kézi podgyászt a lehető legkevesebbet és lehető legkisebb kaliberüt lehet csak vinni és azt sem ajánlatos a keskeny hálóban elhelyezni, hacsak azt nem akarja, hogy a következő pillanatban a fejére zuhanjon. De nincs is erre szükség, az utas vihet annyi podgyászt, amenynyit akar, azt mind a podgyászkocsiban elhelyezik és külön dij érte nem jár. Csak valami törékeny portéka ne legyen közötte, mert olyan kiméletlenül hajigálják a különféle bőröndőket, skatulyákat stb., hogy az, ami benne gyengébb alkotásu, menten pozdorjává törik.

Az amerikai utas természetrajza lényegesen különbözik az európai utasétól. Az amerikai sohasem fog fixirozni egy a kocsiban ülő nőt és sohasem fog akarni társalgást ráerőszakolni. De nem teszi férfi utitársával sem. Szótlanul ül a maga helyén, ujságot vagy könyvet olvas és soha egyetlen olyan mozdulatot nem tesz, amelylyel utitársaiban csak a legcsekélyebb kellemetlen érzést is kelthetné. Ha valamely állomásnál az ajtó elé megy, hogy érdek-

lődését valami iránt kielégitse és visszatérve más valakit talál az imént elhagyott helyén, sohasem fog ragaszkodni ahoz, hogy ez az ő helye és sohasem fogja kivánni, hogy azt neki azonnal vissza átengedjék. Szó nélkül leül egy másik helyre. Ha megszólitjuk, hogy valamiről tájékozódjunk, készséggel, udvariasan és cikornyázatlanul felel és szivesen megy bele a társalgásba, amelynek folyamán mindenről fog beszélni, csak önmagáról nem és mindent fog kérdezni csak azt nem, hogy ki az illető, akivel beszél, mi az állása, mi a foglalkozása. Soha egy hangos szó, soha egy hangos kacagás, sohasem egy kiméletlen ajtóbecsapás, soha semmi olyas valami nem esik meg, amire azt kellene mondania, hogy: pardon. A legcsekélyebb zavar, amelybe véletlenül jutunk, azonnal kisodorja tartózkodásukból az összes utasokat, akiknek valamennyije segitségét felajánlja. Gőgös, fenhéjázó magatartást, nagyuri pretenziókat, a saját kényelmének megszerzése a másik kényelmének a rovására soha sem fordul elő. Szóval, az amerikai utas a legkellemesebb utitárs.

Hogy az idegen, aki New Yorkban van, vasutra akar ülni és Amerika más városában is megfordulni, az természetes. Aki egyedül New Yorkot látta, nem látott és nem tapasztalt Amerikából semmit.

Csakhogy az a vasutra ülés nem olyan egyszerü mint Európában és az a kérdés, hogy valaki New Yorkból például Buffaloba utazzék és hogy azt melyik vasuttal tegye, olyan bonyolult, amelyen eligazodni még a new yorki is alig tud. Az államnak egyetlen egy vasutvonala sincs, valamennyi magántársaságok kezében van és mindegyiknek annyi a konkurrense, hogy alig lehetséges magunkat elhatározni, hogy a sok közül melyiket válasszuk. Mindegyik konkurrens társaságnak van külön menetrendje és a sok vörös, zöld és minden egyéb képzelhető szinekben kiállitott menetrendek, amelyek minden nyilvános helyen és mindenki számára ingyen állanak rendelkezésre, az utazni szándékozót olyan utvesztőbe kergetik, amely teljesen összezavarja. Ha hosszu tanulmányozás, keresgélés és tudakozódás után végre valamelyikre elhatároztuk magunkat, akkor meg arra a meggyőződésre jutunk, hogy éppen a legrosszabbat választottuk. Hogy az a sok konkurrens vasut, amelyek a viteldij és áruszállitás olcsóságával, menetsebességük fokozásával és berendezésök kényelmességével egymást tulszárnyalni igyekeznek, csak a köznek válnak hasznára minden irányban, az természetes.

New Yorktól Buffaloig nyolcszáz mértföld az ut. Arra a kérdésre, hogy mennyire

van valamely város, az amerikai sohasem felel azzal, hogy a gyorsvonattal három vagy négy óra, hanem mindig azzal, hogy annyi és annyi mértföld, éppen ugy, ahogy New Yorkban arra a kérdésre, hogy hol van valamelyik utca, azt válaszolja, hogy például, jobbról a tizedik »blok«, ami körülbelül utcasarkot jelent. Este kilenc óra előtt ültem vonatra a New York Central állomáson, hogy reggel hat óra után Buffalóba megérkezzem és onnan a villanyos vasuttal két óra alatt elérhető Niagara vizeséshez eljussak. Az ötszázezer lakosságu Buffaló szépsége és világvárosi forgalma és élénksége még akkor is meglepő, ha az ember New Yorkból érkezik oda. Felhőkarcolónak semmi nyoma, ellenben európai stilü négy-öt emeletes házak, széles, tiszta aszfalttal burkolt utcák és terek, gyönyörüen ápolt parkokkal, nagy stilü fényes üzletek, pazar berendezésü szállodák, a tökéletesség legmagasabb fokán álló vizvezetékkel és csatornázással. Szinházai, nyilvános könyvtárai, törvényszéki épületei mindmegannyi monumentális palota, szobrai kiválóan szépek és közöttük legszebb, egy nagy szabad téren a Mac Kinley-emlék. Gyönyörü kivitelü, négy óriási oroszlánnal körülvett magos obeliszk emelkedik azon a helyen, amelyen az Egyesült Államok e derék elnöke orgyilkos kéznek esett áldozatul.

XII.

Amilyen lehetetlen valaminek tartják azt, hogy valaki megforduljon Rómában és a pápát ne lássa, olyan képtelenségnek tartja az amerikai, hogy valaki, aki Amerikába jön, elhagyja azt anélkül, hogy a világ legnagyobb csodáját, a Niagara esést meg ne lássa. Reklámmal irásban és képben, tanitva, oktatva buzditja arra az excursiora nem az idegeneket, hanem az amerikaiakat. Sokszor gondoltam haza, amikor ezeket láttam. A mi utazó közönségünk drága pénzen, nagy fáradsággal utazik messzire, hogy végighajózzon a Rajnán és hazaérve, elragadtatással beszéljen a »rajnai utról«. De a páratlan szépségü, regényes, históriai Aldunát még nem látta, a Kazán-szoros fenséges szépségéről, a Traján- és a Széchenyi-utról halvány fogalma sincs. De maradjunk csak a Niagaránál. Ki nem olvasott róla eleget, ki nem látta rajzban ujra meg ujra, ki nem hallott róla beszélni már akkor is, amikor mint kis deák a földrajzi óra alatt a padot farigcsálta. És mégis, ugy vagyunk vele, mint a nyilt tengerrel. Aki nem ült még oceánjáró hajón, amint a hullámok felkapják mint pelyhet a szél, annak hiába beszélünk a tengerről és ahogy azt elképzeli, ami fogalmat magának róla alkot, az hamis. Nem Amerikáért, de magáért a Niagaráért

tegye meg ezt az utat, aki megteheti. Fenségesebb, magasztosabb látvány nem tárulhat a szemlélő elé, a természet vad őserejének megnyilatkozását talán sehol sem láthatja annyira, mint ott. Még hosszu, hosszu hónapok mulva is, ha visszagondolunk rá, füleinkben ujra felhangzik a rettenetes, az infernális moraj és az erőkifejtésről való minden fogalmunk nevetségesen eltörpül a mellett, a melyet e természeti csoda előtt állva, ottan szereztünk.

Buffalo egyik főterén, az Iriquois-szálloda előtt áll a hosszu, kényelmes kocsikból összerótt villamvonat, a mely öt negyed óra alatt visz el a huszonkét mértföldnyire eső Niagara eséshez. Apró városkák, cottage-ok és farmok mellett visz el az ut, folyton a Niagara folyó jobb partján. A zöldes vizü folyam, amint keskeny ágyában az Erie tóból kifut, négy kilométerre kiszélesedve teszi meg harminc mértföldes csodás utját és megcsinálva Salto mortaleját, befolyik az Ontario tóba, akár egy óriási homokóra, a melynek két gömbjét, az Eriet és az Ontariot, egymással összeköti. A büszke, széles folyó, a mely heves, de harag nélkül való, vad és méltóságteljes és titokzatos mint a Nilus, tele van hintve arannyal, mesékkel és fantomokkal, mint Ázsia szent folyója, a Ganges. Partjai, amiket buja vegetáció szegélyez be, a távolnak sötétsé-

gében tünnek el. Nagytestü gőzhajók lomhán szántják habjait és a legkülönfélébb sportcsónakok, mint repülő fecskék siklanak el vize fölött. Elmerton mellett hirtelen két ágra szakad a folyam, nagy ivben elkanyaruló ágai közé foglalva a paradicsomi szépségü Grand Island-ot, nagyszámu parkjaival és mesés gazdagságu sportklubjaival. La Salle mellett a szigetképző ágak ismét egyesülnek egymással és a lassan hömpölygő folyam sodra valamivel sebesebbé válik. A kis Niagara város közelében hirtelen elmarad tőlünk a part és pár perc mulva ben vagyunk a városban, amelynek kedves, békés külseje semmivel sem árulja el, hogy alig pár lépésnyire tőle játszódik le a világ szinpadán a legcsodásabb jelenet. Akár egy világfürdő bazárjai között járkálnánk. Nagystilü, fényes üzleteinek kirakatai telve vannak emléktárgyakkal és a különféle képes levelezőlapok ezreivel, nagyszámu modern, kényelmes szállodái mellett minden ház kapuján a kiadó lakások hirdetései. A városka főutcájának végén van a Prospect Park. Gyönyörüen ápolt városi park ez, a melyben sétálva, csak a menydörgéshez hasonló zaj figyelmeztet arra, hogy az esés közelében vagyunk. Pár percnyi séta után ott vagyunk a folyam mellett, amely az amerikai oldalon lévő eséshez siet anélkül, hogy magából az esésből egyebet látni le-

hetne, mint a magasba felszálló vizfelhőt, amely mint felszökött füsttömeg felrobbant akna fölött, szétporladt kristályvizével szétterül a levegőben, milliárdnyi csöppjei mint ezüstcsillám ragyognak a napban. A vizesést magát csak akkor látjuk, ha egészen a széléhez megyünk.

És mégis, az első benyomás, amelyet nyerünk, az első érzés, amely bennünk felülkerekedik, — a csalódás. Igaz, hogy az csak nagyon rövid ideig tart. De hiszen ugy vagyunk mindennel, amihez felcsigázott várakozással, égő fantáziával közeledünk, a mely minden valónál magasabbra száll. Pár percnyi megfigyelés és az egész kép másképpen rajzolódik és az egész szceneria, amelyet mohó vágygyal nyelt el szemünk, másképpen projiciálva kerül elénk. De mintha a természet, amely alkotta, maga is érezte volna, hogy ez igy van, jóvá tenni sietett volna a hibát, olyan kulisszákkal vette körül a Niagara esést, olyan nagy számban állitott fel erkélyeket, terraszokat, lépcsőfokokat, halmokat és szirteket, amelyekről az isteni szinjátszás minden jelenését a legaprólékosabb részletektől a majesztetikus összesség teljes grandiozitásáig kiélvezni és csodálni lehet.

Az apróbb eséseket nem számitva, két nagy esése van a Niagarának. Egy az amerikai és egy a kanadai oldalon. Az amerikai

kisebb. A sebesen futó folyam éles szögben, függőlegesen, mint meredek kőfal tetejéről esik le a mélységbe, mig a sokkalta nagyobb kanadai, a Horsshoe-Fall, valóságos patkót képezve, mint összeomló amfiteatrum zuhan alá a nyolcvan méternyi mélységbe. A patkó közepén leomló viz esés közben összekavarodik a két oldalról egymással szemközt leeső viztömegekkel és olyan rettenetes, olyan ádáz kavarodásban rántja azokat alá, amilyent Dante poklának minden borzalmasságaiba beleálmodni nem tudott. Nem lehet azt egy huzamban sokáig nézni. Mintha az egész világegyetem esnék össze, hogy visszatérjen az ős-chaosba, a szünetnélküli menydörgéshez hasonlatos zaj, az őrjöngően zuhanó katarakt, mintha ez mind agyunkon, testünkön, lelkünkön keresztül zuhanna és magával rántana a feneketlen ürbe.

Az amerikai esés mögött, a szárazföldtől kiindulva, alagutat vájtak az élelmes és merész amerikaiak. Az alagut bejárata fölött épület áll, amelyben a látogatót, miután a köteles jegyet megváltotta, vizhatlan kaucsuk-köpenybe burkolják, beleültetik a siklóba, a mely egy perc alatt leröpiti a keskeny tunell bejáratához. A sötét, nedves alagutban egyedül a vezető keze és a tunell hátsó fala, a melyhez a tapogatódzó menésben hátunk surolódik, ad némi

irányt. Az alagut közepén, az esés felé, ablak van a sziklába vésve. Ez elé az ablak elé állit a vezető. Sötétségben állva, az első pillanatban nem vagyunk képesek felfogni, szilárd vagy folyékony valami-e az, ami villámsebességgel repül alá az ablak előtt olyan megfoghatatlanul rettenetes zajjal, mintha ég és föld egybeomlana. Leirhatatlan az az érzés, a mely egész valónkat lenyügözi. Körülöttünk nedves, hideg éjszaka, előttünk az apokalipszis minden borzalma, a melyeket a démonikus, ismeretlen hangon bömbölő robajnak pokoli zenéje kisér, — ilyen lehetett a teremtés pillanata, amikor az izzó, folyékony földtömegből a Csimboraszók puposodtak fel és a behorpadt üregekben feneketlen tengerek futottak össze. Alig pár percig tartott az egész és ismét a felszinen voltunk, mosolygó ég alatt, meleg, éltető napsugárban.

Azután van a Niagara esés részleges megtekintésénél még egy csalódás, — meleg, kedves, bájos csalódás, amely felzaklatott idegeinket ismét egyensulyba hozza, megzavart nyugalmunkat helyreállitja, mint mosolygó napsugár, amely a földalatti börtönlakóhoz valami résen belopódzott. Az ember azt várná, hogy ehez a rettenetes természeti tüneményhez vadregényes stafázst, égbe nyuló, kopár szirteket, feneketlen hegyszakadékokat, sziklarepedéseket, vi-

gasztalan, rideg környezetet fog találni. Ezek helyett derüs, gyönyörü tájak váltakoznak egymással, hegyek és dombok sötét, lombos fákkal, mosolygó völgyek bársonyos, buja gyeppel, virágdiszszel, az égbolt napsugaras, a levegő illatos, alattunk bömbölő robaj és fölöttünk édes madárdal, olyan ellentét, mintha örök kiengesztelődéshez ölelkeznének egymással utolsó itélet és feltámadás . . .

Pedig az őstermészetnek e szinpadán való játéknak, igaz, hogy a leghatalmasabb, de csak első jelenése ez. A lezuhant folyam, közvetlenül az esés helye után olyan csöndesen, olyan lassan folyik tovább uj medrében, mintha nagy esésében eszméletét vesztve, kábultan vonszolná maga után szétzuzódott tagjait és mint a megsebzett vad, amely sebesülése első pillanatában megáll és azután ádáz futásnak ered cserjén, bokron, szakadékon át, neki száguld vad őrüléssel a mindinkább összeszoruló medernek és annak kacskaringós fordulataiban, zsákutcáiban megszorulva, kétségbeesetten vergődik, mint hálóba került vadállat, olyan változatos, olyan megfoghatatlan, olyan leirhatatlan panorámát nyitva meg a nézőnek, amelyről az amerikai azt mondja, hogy ha régi időben az indiánusok imádkozva, félelemben borultak előtte arcra, a civilizáció embere mélységes csodálkozással és meg-

hódolással a természet erői előtt áll meg e helyen.

A Belt Line villamos kocsija, amely az esést és a Niagara utját, mindenütt a folyam szélén követi, lassan indul el a lomhán folyó viz partján. A folyamnak a vizesés után bekövetkező lassu, csöndes folyása azt a benyomást kelti az emberben, mint mikor a szinpadon valami elementáris kitörés után, amely mindenki szivét megremegteti, hosszu, kinos szünet áll be és mi visszafojtott lélegzettel várjuk, sejtjük, hogy most valami borzasztó következik. Ez a viz is mintha erőt gyüjtene a bekövetkező katasztrófához. Az egy darabig egyenletesen haladó ut egyszerre lejtőssé válik és vize eszeveszett sebességgel kezd lefelé rohanni és elérve medrének azt a részét, amely kiemelkedő sziklatömbökkel van telehintve akár egy letarolt erdő a hegy oldalán, olyan kavarodás támad benne, amit a legélénkebb fantázia sem tudhat elképzelni. Az Oceán hullámharca ez egy szükmedrü folyóban. Mintha rohanó szélvész korbácsolta volna fel, ugy tör zugva, sisteregve egyik hullám a másikon keresztül, a szivárvány minden szinében felragyogó habjuk szétfrecscsen a felületen és rázuhanó uj viztömegek alatt tünik el, hogy a következő pillanatban ismét a kaleidoskop változó szineivel szétterüljön. És ez az összekavarodott,

hullámzó, tajtékot turó viz rémületes gyorsasággal rohan előre, mint felhőszakadástól megszilajult hegyi patak a völgy alá. Az amerikai »Rapids« névvel jelölte meg a Niagara ezt a részét, amely rohanásában egyszerre a medernek egy kiemelkedő könyökhajlásába ütközik és még jobban összeszükülő és többszörösen kacskaringóssá forduló partjai közé jutva, mint zsákutcában torlódik össze a majdnem háromnegyed kört képező fordulóban. Mintha a föld mélyéből az összes vulkánokat tápláló tüz gyült volna össze ezalatt a »Whirl pool« — örvény — alatt. A féktelen sebességgel odarohanó, összekavarodott, hullámzó viztömeg, amint abban a zsákutcában összefut és benszorul, mint egy gigantikus katlan vize forr, sistereg, hólyagosodva emelkedik fel és mint halálra hajszolt fenevad, nem találva sehol kiutat, tölcsért képezve forog, mint óriások által megforgatott pörgetyü. A sodrába belekerült fadarabok ott forognak a tölcsérben, amig teljesen szétmálva feloszlanak. De azután a fékevesztett viz lassan megtalálja kivezető utját és onnan felséges szép tájak között folyik tovább célja felé, az Ontario tóba.

A természet ezen pazar ajándékával egy kissé mostohán, hogy ne mondjuk durván bánt el az amerikai. Mindent apró pénzre felváltó üzleti szelleme ezen fenséges szin-

játék előtt sem tudott háttérbe szorulni és közel járt ahoz, hogy berendezéseivel csuffá tegye azt, amivel a természet kizárólag őt ajándékozta meg. A partjai mentén tovasikló, az egész Niagarát körüljáró villamos még kevés kárt tett abban a gyönyörü összhangban, amelyet a Niagara bájos vidékével képez, de az amerikai eséshez közel felállitott gyártelep hulladékaival és éppen nem poétikus környezetével olyan, mint ragyás folt egy szép asszony arcán. Ami ezen az összbenyomásra zavaró körülményt enyhiti, az az esésen alul, ahoz közel a Niagarát áthidaló »great steelarch bridge« — az ivboltos acélhid. Finoman, könnyedén, mintha pókhálóból volna szőve, hajlik át az amerikai magas partról a canadai oldalra a merész kézzel és költői invencióval épült hid. Alulról nézve, alig tudjuk megérteni, hogy az a filigránnak látszó épitmény hogy birja el a rajta keresztülfutó villamos kocsikat, hintókat és a gyalogjárók nagy sokaságát. Az óriási turbinatelep, amely az esésnek csak egy csekély sugarát, mint erőforrást használja fel, messze tőle a városban áll, amelyhez földalatti csatornán keresztül zudul az esés keskeny sugára, hajtva a hatalmas dynamok tömegét, amelyek Niagara várost, egész Buffalót világitással és erőátvitellel ellátják. De alig vette kezdetét a természeti szépsége-

ket ilyen hátrányosan befolyásoló törekvés, az amerikaiak még elég korán kaptak észhez, hogy annak a brutális rombolásnak elejét vegyék. Törvénybe iktatták, hogy a Niagara és környéke nemzeti parkot képez és avval utját állták minden olyan törekvésnek, amely ezen az egész világon egyedül álló természeti tünemény fenséges nagyságát kisebbithetné.

Csak egyet nem tudnak megakadályozni, azt az őrültséggel határos vakmerőséget, amelylyel ekszaltált sportemberek a »rapid«-eket keresztüluszni és hordóba zárva, az eséssel lezuhanni próbálkoznak. Nemrégiben egy hysterikus szinésznő próbálta meg azt az utat. Nagy, vastag dongáju, erősen körülpántolt hordóba bujt ölebecskéjével együtt és az amerikai oldalon lévő esésen zuhant le a folyóba. Mire az esésen tul állók a hordót elfogták és fenekét beverték, az ekszcentrikus vállalkozó kis kutyája vig ugatással üdvözölte a napvilágot de urnője halva volt. Egész légió már a szerencsétlenül jártak száma és még mindig akadnak ujra meg ujra vakmerő vállalkozók, akik ezt az ördögtáncot megkisérlik.

A Niagara előtt állva, kábultan, elszorult lélegzettel csodáljuk az eleven erőnek és a rettenetes energiának megfoghatatlan nagyságát, amely minden akadályt letör, minden ellentállást magával sodor, — amely

megremegteti lelkünket, fogva tartja érzékeinket, — azután lassan mulik el rólunk a magunk kicsinységének tudata, látva, mint hajtja az emberi ész ezt a legyőzhetlennek látszó hatalmat is szolgálatába és semmihez sem hasonlitható energiáját arra kényszeriti, hogy örök forrásává váljék a fénynek, az erőnek, a melegnek . . .
